

Teismo praktikos rinkinys

GENERALINIO ADVOKATO
MICHAL BOBEK IŠVADA,
pateikta 2021 m. balandžio 15 d.¹

Byla C-561/19

**Conorzio Italian Management,
Catania Multiservizi SpA
prieš
Rete Ferroviaria Italiana SpA**

(*Consiglio di Stato* (Valstybės Taryba, Italija) pateiktas prašymas priimti prejudicinį sprendimą)

„Prašymas priimti prejudicinį sprendimą – SESV 267 straipsnio trečia pastraipa –
Valstybės narės teismas, kurio sprendimas pagal nacionalinę teisę negali būti toliau
apskundžiamas teismine tvarka – Pareiga pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą –
Apimtis – Išimtys ir kriterijai, kylantys iš Sprendimo *CILFIT ir kt.*“

Turinys

I. Įžanga	2
II. Teisinis pagrindas	3
III. Faktinės aplinkybės, nacionalinis procesas ir prejudiciniai klausimai	3
IV. Vertinimas	6
A. Aspektai	7
1. Išorinis aspektas: visada sprendžia nacionalinis teismas	7
2. Gilesnis klausimas: ar tikrai reikėtų teikti visus klausimus?	9
B. Sprendimas <i>CILFIT</i> (ir paskesni sprendimai)	11
1. Pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą priežastys	12

¹ Originalo kalba: anglų.

2. Pareigos išimtytys	13
3. Paskesnė (Teisingumo Teismo) taikymo praktika	16
C. Problemos dėl Sprendimo <i>CILFIT</i>	20
1. Konceptualios problemos	20
2. Pagrįstumas	22
3. Sąjungos teisėje numatytų teisių gynimo priemonių sisteminė darna	26
4. Sąjungos teisės ir teismų sistemos raida	28
5. Tarpinis apibendrinimas	30
D. Siūlymas	30
1. Bendras arba galimas apibendrinti Sąjungos teisės aiškinimo klausimas.	31
2. Kiti pagrįstai galimi aiškinimai	34
3. Teisingumo Teismo jurisprudencijos stoka.	35
4. Pareiga motyvuoti (ir atviras pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą vykdymo užtikrinimo klausimas).	37
V. Išvada.	39

I. Įžanga

1. Įtariu, kad, priešingai nei nacionaliniams galutinės instancijos teismams, Sąjungos teisės studentams visada patiko Sprendimas *CILFIT ir kt.*² Pastarąjį vieną ar kelis dešimtmečius daugelio Sąjungos teisės studentų širdys imdavo plakti jas staigiai užliejusio džiugesio ir palengvėjimo ritmu, savo egzamino ar rašto darbo užduotyje pamačius „*CILFIT*“, „pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą išimtytys“ ir „aptarti“. Iš tiesų užduotis kvestionuoti Sprendime *CILFIT* nustatytų pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą išimčių, visų pirma išimties, susijusios su nacionalinio galutinės instancijos teismo jokių pagrįstų abejonių nebuvimu, tinkamumą galbūt nėra pati sunkiausia. Ar minėti teismai tikrai privalo palyginti (visas) vienodai autentiškas kalbines Sąjungos teisės akto versijas? Kaip jie turėtų nustatyti praktiškai, ar klausimas yra vienodai aiškus kitų valstybių narių teismams ir Teisingumo Teismui?

2. Daugelį metų pareiga pateikti prejudicinį klausimą pagal SESV 267 straipsnio trečią pastraipą, šios pareigos išimtytys, visų pirma jos vykdymo užtikrinimas, metaforiškai kalbant, buvo Sąjungos teisės „miegantys šunys“. Visiems žinoma, kad problemos niekur nedingo. Visi galime diskutuoti ar netgi rašyti mokslinius straipsnius apie jas. Vis dėlto realiame gyvenime būtų geriausia jų nejudinti. Vertinant pragmatiškai (arba ciniškai), visa prejudicinių sprendimų sistema veikia todėl, kad niekas iš tikrųjų netaiko Sprendimo *CILFIT*, bent jau tikrai ne pažodžiui. Neretai miegantis šuo yra geriau nei galynėjimasis su pabudusiu žvėrimi.

² 1982 m. spalio 6 d. Sprendimas (283/81, EU:C:1982:335) (toliau – Sprendimas *CILFIT*).

3. Dėl įvairių šioje išvadoje nurodytų priežasčių siūlau Teisingumo Teismui nuspręsti, kad atėjo laikas peržiūrėti Sprendimą *CILFIT*. Mano siūlymas šiuo klausimu yra gana paprastas: pritaikyti SESV 267 straipsnio trečioje pastraipoje numatytą pareigą pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą ir jos išimtis taip, kad jos atspindėtų Sąjungos teisėje numatytos teismų sistemos poreikius ir tada galėtų būti realiai taikomos (ir galbūt vieną dieną būtų užtikrintas jų vykdymas).

4. Vis dėlto siūlomam pritaikymo procesui būtina kardinaliai keisti paradigmą. Pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą ir jos išimčių logika ir dėmesio centras turėtų keistis ir nuo pagrįstų abejonių dėl teisingo Sąjungos teisės *taikymo konkrečiu* atveju nebuvimo, kuri patvirtina *subjektyvios* teismo abejonės, turėtų būti pereita prie *objektyvesnio* imperatyvo užtikrinti vienodą Sąjungos teisės *aiškinimą* visoje Sąjungoje. Kitaip tariant, pareiga pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą turėtų būti pirmiausia siejama ne su teisingais atsakymais, o su teisingų klausimų nustatymu.

II. Teisinis pagrindas

5. SESV 267 straipsnyje nurodyta:

„Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisdikcijai priklauso priimti prejudicinį sprendimą dėl:

- a) Sutarčių aiškinimo;
- b) Sąjungos institucijų, įstaigų ar organų aktų galiojimo ir išaiškinimo.

Tokiam klausimui iškilus valstybės narės teisme, tas teismas, manydamas, kad sprendimui priimti reikia nutarimo šiuo klausimu, gali prašyti Teismą priimti dėl jo prejudicinį sprendimą.

Tokiam klausimui iškilus nagrinėjant bylą valstybės narės teisme, kurio sprendimas pagal nacionalinę teisę negali būti toliau apskundžiamas teismine tvarka, tas teismas dėl jo kreipiasi į Teismą.

<...>“

6. Teisingumo Teismo procedūros reglamento 99 straipsnyje nurodyta:

„Jei klausimas, dėl kurio pateiktas prašymas priimti prejudicinį sprendimą, yra tapatus klausimui, dėl kurio Teismas jau yra priėmęs sprendimą, jeigu atsakymą į tokį klausimą galima aiškiai nustatyti iš Teismo praktikos arba jeigu atsakymas į klausimą, dėl kurio pateiktas prašymas priimti prejudicinį sprendimą, nekelia jokių pagrįstų abejonių, Teismas, vadovaudamasis teisėjo pranešėjo siūlymu ir išklausęs generalinį advokatą, bet kada gali nuspręsti priimti sprendimą motyvuota nutartimi.“

III. Faktinės aplinkybės, nacionalinis procesas ir prejudiciniai klausimai

7. 2006 m. vasario 23 d. *Rete Ferroviaria Italiana SpA* (toliau – RFI) pasirašė sutartį su *Conorzio Italian Management* ir *Catania Multiservizi SpA* (toliau – pareiškėjai) dėl „patalpų ir kitų viešųjų erdvių valymo, švaros palaikymo paslaugų ir kitų papildomų paslaugų stotyse, įrengimuose, biuruose ir dirbtuvėse, esančiose *Direzione compartimentale movimento di Cagliari* (Kaljario regioninė transporto direkcija, Italija) jurisdikcijoje“.

8. Minėtoje sutartyje buvo sąlyga, kuria buvo ribojamas kainų peržiūrėjimas. Vykdam sutartį pareiškėjai paprašė RFI pakoreguoti sutarties kainą dėl nurodomo sutarties išlaidų padidėjimo, susijusio su išaugusiomis personalo išlaidomis. RFI atsisakė tai padaryti.

9. Pareiškėjai apskundė RFI sprendimą *Tribunale amministrativo regionale per la Sardegna* (Sardinijos regiono administracinis teismas, Italija, toliau – TAR). 2014 m. birželio 11 d. sprendimu TAR atmetė jų skundą. Jis konstatavo, kad Įstatyminio dekreto Nr. 163/2006 115 straipsnis netaikytinas veiklai specialiuose sektoriuose, kaip antai valymo paslaugoms, kai jos yra būtinoji geležinkelių transporto tinklo dalis. TAR taip pat konstatavo, kad pagal *Codice Civile* (Civilinis kodeksas) 1664 straipsnį kainų peržiūrėjimas nėra privalomas ir kad šalys gali nukrypti nuo šios taisyklės.

10. Pareiškėjai apskundė tokį sprendimą *Consiglio di Stato* (Valstybės Taryba, Italija). Jie teigė, kad taikytinas Įstatyminio dekreto Nr. 163/2006 115 straipsnis arba alternatyviai – Civilinio kodekso 1664 straipsnis. Be to, jų nuomone, nacionalinėmis nuostatomis buvo pažeista Direktyva 2004/17/EB³ tiek, kiek pagal jas neleidžiama peržiūrėti kainų transporto sektoriuje ir susijusiose valymo sutartyse. Dėl tokių nuostatų buvo nesąžiningai ir neproporcingai pažeista sutartinių prievolių pusiausvyra, taip galiausiai iškraipant rinkos veikimą reglamentuojančias normas. Jei Direktyva 2004/17 būtų aiškinama taip, kad pagal ją neleidžiama peržiūrėti visose specialiuosiuose sektoriuose sudarytose ir įgyvendintose sutartyse numatytų kainų, ji negaliojotų.

11. Tokiomis aplinkybėmis 2016 m. lapkričio 24 d. *Consiglio di Stato* (Valstybės Taryba) pateikė Teisingumo Teismui tokius du prejudicinius klausimus:

- „1. Ar Europos Sąjungos teisę (konkrečiai ESS 3 straipsnio 3 dalį, SESV 26, 56–58 ir 101 straipsnius, Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 16 straipsnį ir Direktyvą [2004/17] atitinka nacionalinės teisės išaiškinimas, pagal kurį negalima peržiūrėti sutarčių, susijusių su specialiaisiais sektoriais, kainų, konkrečiai sutarčių, kurių dalykas skiriasi nuo minėtoje direktyvoje nurodytų sutarčių dalyko, tačiau kurios yra funkciškai su jomis susijusios, kainų?
2. Ar Direktyva 2004/17 (jei būtų nustatyta, kad neleidimas peržiūrėti visų sutarčių, sudarytų ir taikomų specialiuosiuose sektoriuose, kainų tiesiogiai išplaukia iš šios direktyvos) atitinka Europos Sąjungos principus (konkrečiai ESS 3 straipsnio 1 dalį, SESV 26, 56–58 ir 101 straipsnius ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 16 straipsnį) „dėl to, kad yra neteisinga, neproporcinga, pažeidžia sutartinę pusiausvyrą, taigi, ir veiksmingos rinkos taisyklės?“

12. Teisingumo Teismas atsakė 2018 m. balandžio 19 d. sprendimu⁴. Dėl pirmojo klausimo Teisingumo Teismas pažymėjo, kad prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas niekaip nepaaiškino, kodėl ESS 3 straipsnio 3 dalis ar SESV 26 straipsnis, 57–58 straipsniai ir 101 straipsnis yra svarbūs ginčui pagrindinėje byloje išspręsti. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos (toliau – Chartija) 16 straipsnis, kaip ir kitos Chartijos nuostatos, skirtas

³ 2004 m. kovo 31 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva dėl subjektų, vykdančių veiklą vandens, energetikos, transporto ir pašto paslaugų sektoriuose, vykdomų pirkimų tvarkos derinimo (OL L 134, 2014, p. 1; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 6 sk., 7 t., p. 19).

⁴ Sprendimas *Conorzio Italian Management ir Catania Multiservizi* (C-152/17, EU:C:2018:264).

valstybėms narėms tik tuomet, kai šios įgyvendina Sąjungos teisę, o pagrindinėje byloje taip nebuvo. Taigi Teisingumo Teismas konstatavo, kad pirmasis prejudicinis klausimas yra nepriimtinas, kiek jis susijęs su minėtomis nuostatomis⁵.

13. Vis dėlto dėl Direktyvos 2004/17 ir bendrųjų principų, kuriais ji grindžiama, visų pirma vienodo požiūrio ir skaidrumo principų, Teisingumo Teismas konstatavo, kad jie turi būti aiškinami taip, kad pagal juos nedraudžiamos nacionalinės normos, pagal kurias nenumatoma periodinės kainų peržiūros po sutarties šia direktyva reglamentuojamuose sektoriuose sudarymo. Atsižvelgdamas į tokį atsakymą Teisingumo Teismas nusprendė, kad antrasis prejudicinis klausimas yra hipotetinis.

14. 2018 m. spalio 28 d., po Teisingumo Teismo sprendimo pareiškėjai paprašė *Consiglio di Stato* (Valstybės Taryba) prieš 2018 m. lapkričio 14 d. viešą teismo posėdį pateikti Teisingumo Teismui naujus prejudicinius klausimus. Pareiškėjai iš esmės teigė, kad Teisingumo Teismas savo sprendime nepareiškė pozicijos dėl to, ar valymo paslaugos funkcinio požiūriu susijusios su transporto paslauga. Jie pažymi, jog Teisingumo Teismas savo sprendime darė prielaidą, kad, kaip nurodyta pirminiame kvietime dalyvauti konkurse, sutartiniai santykiai negalėjo būti pratęsti. Vis dėlto tai neatspindi situacijos Italijoje, kur viešojo administravimo įstaigos dažnai pratęsia paslaugų sutartis, kartais ir neribotam laikui, ir dėl to pažeidžiama sutartinių prievolių pusiausvyra. Savo pozicijai pagrįsti pareiškėjai remiasi Direktyvos 2004/17 9, 10 ir 45 konstatuojamosiomis dalimis ir jos 57 straipsniu.

15. Kaip nurodo *Consiglio di Stato* (Valstybės Taryba), kuri ir vėl yra prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas pagrindinėje byloje, pareiškėjai iškėlė papildomus prejudicinius klausimus. Vis dėlto šiam teismui kyla klausimas, ar pagrindinės bylos aplinkybėmis jis privalo pateikti tuos klausimus Teisingumo Teismui pagal SESV 267 straipsnio trečią pastraipą. Jo nuomone, galutinės instancijos teismo pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą negalima atsieti nuo „procedūrinių apribojimų“ tvarkos, kad šalys skatinamos „vieną kartą visam laikui“ kreiptis į nacionalinį teismą dėl nacionalinės teisės aspektų, kurie, jų manymu, prieštarauja Sąjungos teisei. Priešingu atveju dėl tolesnio prejudicinių klausimų teikimo arba jų teikimo iš eilės galėtų būti netinkamai naudojamosi, o kraštutiniais atvejais – iš tikrųjų „piktnaudžiaujama procedūra“, ir galiausiai dėl pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą teisė į teisminę gynybą netektų prasmės ir būtų pažeistas principas, kad teismo procesas turi būti užbaigtas greitai ir veiksmingai.

16. Būtent tokiais faktinėmis ir teisinėmis aplinkybėmis *Consiglio di Stato* (Valstybės Taryba) pateikė Teisingumo Teismui tokius prejudicinius klausimus:

„1. Ar pagal SESV 267 straipsnį nacionalinis teismas, kurio sprendimai nėra skundžiami teismine tvarka, iš esmės privalo pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą, susijusį su klausimu dėl Europos Sąjungos teisės išaiškinimo, net ir tais atvejais, kai tą klausimą jam pateikia viena iš proceso šalių po to, kai pateikė pirmą pareiškimą, kuriuo pradėtas teismo procesas, arba šalis tampa proceso šalimi, arba po to, kai byloje priimamas pirmasis sprendimas, arba net po to, kai Europos Sąjungos Teisingumo Teismui pirmą kartą pateikiamas prašymas priimti prejudicinį sprendimą?

⁵ Ten pat, 33–35 punktai.

2. Ar, atsižvelgiant į tai, kas pirma išdėstyta, Įstatyminio dekreto Nr. 163/2006 115, 206 ir 217 straipsniai, kaip jie išaiškinti administracinių teismų jurisprudencijoje, tiek, kiek pagal juos negalima peržiūrėti sutarčių, susijusių su „specialiais sektoriais“, kainų, konkrečiai sutarčių, kurių dalykas skiriasi nuo Direktyvoje [2004/17] nurodytų sutarčių dalyko, tačiau kurios yra funkciškai su jomis susijusios, kainų, atitinka Europos Sąjungos teisę, konkrečiai SESV 4 straipsnio 2 dalį, 9 straipsnį, 101 straipsnio 1 dalies e punktą, 106, 151 straipsnius, pastarajame straipsnyje minimas Europos socialinę chartiją, pasirašytą Turine 1961 m. spalio 18 d., ir 1989 m. Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartiją, SESV 152, 153 ir 156 straipsnius, ESS 2 ir 3 straipsnius ir [Chartijos] 28 straipsnį?
 3. Ar, atsižvelgiant į tai, kas pirma išdėstyta, Įstatyminio dekreto Nr. 163/2006 115, 206 ir 217 straipsniai, kaip jie išaiškinti teismų jurisprudencijoje, pagal kuriuos negalima peržiūrėti sutarčių, susijusių su „specialiais sektoriais“, kainų, konkrečiai sutarčių, kurių dalykas skiriasi nuo Direktyvoje [2004/17] nurodytų sutarčių dalyko, tačiau kurios yra funkciškai su jomis susijusios, kainų, atitinka Europos Sąjungos teisę, konkrečiai [Chartijos] 28 straipsnį, SESV 26 ir 34 straipsniuose įtvirtintą vienodo požiūrio principą ir laisvės užsiimti verslu principą, kuris taip pat įtvirtintas [Chartijos] 16 straipsnyje?“
17. Rašytines pastabas pateikė pareiškėjai, RFI, Italijos vyriausybė ir Europos Komisija. Visos šios suinteresuotosios šalys, taip pat Vokietijos ir Prancūzijos vyriausybės dalyvavo 2020 m. liepos 15 d. teismo posėdyje.

IV. Vertinimas

18. Teisingumo Teismo prašymu šioje išvadoje susitelksiu į prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo pirmąjį prejudicinį klausimą. Šį klausimą sudaro du aspektai. Viena vertus, pagal jo formuluotę pirmasis klausimas galbūt galėtų būti suprantamas taip, kad juo tiesiog siekiama išsiaiškinti, ar nacionalinis galutinės instancijos teismas privalo pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą, esant konkrečioms faktinėms aplinkybėms, apimančioms tris aspektus: i) jei klausimą iškelia viena iš šalių; ii) jei klausimas iškeliamas po to, kai šalis pateikė pirmą pareiškimą, kuriuo pradedamas procesas; ir iii) net jei Teisingumo Teismui jau buvo pateiktas prašymas priimti prejudicinį sprendimą. Atsakymą į šiuos klausimus pateikti nesunku. Iš tiesų atsakymai kyla iš Teisingumo Teismo suformuotos jurisprudencijos (kaip bus matyti iš šios išvados A dalies).

19. Kita vertus, nemanau, kad toks atsakymas padėtų išspręsti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo iš tikrųjų iškeltas problemas. Minėtas teismas pažymi, kad šalys kelia papildomus klausimus, kuriuos iš tikrųjų galima išspręsti remiantis Teisingumo Teismo jau pateiktu atsakymu. Vis dėlto prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas taip pat pripažįsta, kad kyla nauji klausimai, kurių neįmanoma išspręsti tokiu būdu. Dėl tokių papildomų klausimų prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas pažymi, kad, pats būdamas galutinės instancijos teismas pagal nacionalinę teisę, jis privalo pateikti Teisingumo Teismui prašymą priimti prejudicinį sprendimą, nes jame yra iškeltas Sąjungos teisės aiškinimo klausimas⁶.

20. Šioje kryžkelėje aiškėja platesnis pirmojo klausimo aspektas: ar galutinės instancijos teismams tenkanti pareiga pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą taikoma visose bylose, kai lieka abejonių dėl teisingo Sąjungos teisės taikymo toje konkrečioje byloje, neatsižvelgiant į tai, ar toje

⁶ Remdamasis Teisingumo Teismo suformuota jurisprudencija šiuo klausimu, visų pirma 2013 m. liepos 18 d. Sprendimu *Consiglio Nazionale dei Geologi* (C-136/12, EU:C:2013:489, 25 punktą).

pačioje byloje anksčiau jau buvo pateiktas prašymas priimti prejudicinį sprendimą? Kokia yra pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą apimtis ir kokios yra šios pareigos išimtys, visų pirma atsižvelgiant į tokius atvejus, kaip nagrinėjamas pagrindinėje byloje?

21. Prieš siūlydamas atsakymą į tokį klausimą pirmiausia bendrais bruožais apžvelgsiu esamą pareigą pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą ir jos išimtis (b). Tada nagrinėsiu įvairias tokios jurisprudencijos keliamas problemas, tada jas iš naujo apibrėšiu, nurodydamas priežastis, dėl kurių siūlyčiau Teisingumo Teismui pareigą pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą suformuluoti kitaip. (C) Galiausiai pateiksiu konkretų pasiūlymą šiuo klausimu (D).

A. Aspektai

22. Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo nurodomos aplinkybės susijusios su trimis aspektais: i) *šalių vaidmeniu* iškeliant klausimą; ii) klausimo iškėlimo *momentu*, atsižvelgiant į įvairias nacionalinio teismo proceso stadijas; ir iii) *antrojo prašymo* priimti prejudicinį sprendimą pateikimo galimybe toje pačioje byloje. Jei šie trys aspektai būtų suprantami kaip trys atskiri klausimai, o ne kaip trys to paties klausimo aspektai, atsakymą į juos būtų galima nesunkiai rasti Teisingumo Teismo suformuotoje jurisprudencijoje.

1. Išorinis aspektas: visada sprendžia nacionalinis teismas

23. Pirma, ar sprendimui prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo nagrinėjamoje byloje priimti yra būtinas Teisingumo Teismo sprendimas, sprendžia tik pats nacionalinis teismas. Žinoma, jis, kaip ir bet kuris kitas teismas, yra linkęs išklausyti šalių nuomonę dėl prejudicinio klausimo tikslingumo. Vis dėlto SESV 267 straipsnyje numatyta sistema numato tiesioginį Teisingumo Teismo ir nacionalinių teismų bendradarbiavimą, kuris nepriklauso nuo šalių iniciatyvos⁷. Taigi vien todėl, kad pagrindinės bylos šalis iškėlė tam tikrus Sąjungos teisės probleminius klausimus, atitinkamas nacionalinis teismas neprivalo nuspręsti, kad toks klausimas kilo, kaip tai suprantama pagal SESV 267 straipsnį, ir dėl to jam atsiranda pareiga pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą⁸. Ir atvirkščiai, tai taip pat reiškia, kad nacionalinis teismas gali pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą savo iniciatyva⁹.

24. Antra, tik nacionalinis teismas sprendžia, kada reikėtų pateikti prejudicinį klausimą Teisingumo Teismui¹⁰. Nacionalinis teismas gali geriausiai įvertinti, kokioje bylos stadijoje tinkamiausia Teisingumo Teismui pateikti prejudicinį klausimą¹¹. Teisingumo Teismas reikalauja tik to, kad teikiant prašymą priimti prejudicinį sprendimą ginčas dar būtų nagrinėjamas¹².

⁷ Pavyzdžiui, žr. 2008 m. vasario 12 d. Sprendimą *Kempter* (C-2/06, EU:C:2008:78, 41 punktas); 2010 m. lapkričio 9 d. Sprendimą *VB Pénzügyi Lízing* (C-137/08, EU:C:2010:659, 28 punktas) ir 2013 m. liepos 18 d. Sprendimą *Consiglio Nazionale dei Geologi ir Autorità Garante della Concorrenza e del mercato* (C-136/12, EU:C:2013:489, 28 punktas).

⁸ 1982 m. spalio 6 d. Sprendimas *CILFIT ir kt.* (283/81, EU:C:1982:335, 9 punktas). Taip pat žr. 2006 m. sausio 10 d. Sprendimą *IATA ir ELFAA* (C-344/04, EU:C:2006:10, 28 punktas).

⁹ 1981 m. birželio 16 d. Sprendimas *Salonia* (126/80, EU:C:1981:136, 7 punktas). Taip pat žr. 2013 m. sausio 15 d. Sprendimą *Križan ir kt.* (C-416/10, EU:C:2013:8, 65 punktas).

¹⁰ Pavyzdžiui, žr. 2008 m. liepos 17 d. Sprendimą *Coleman* (C-303/06, EU:C:2008:415, 29 punktas ir jame nurodyta jurisprudencija) ir 2008 m. gruodžio 22 d. Sprendimą *Les Vergers du Vieux Tauves* (C-48/07, EU:C:2008:758, 20 punktas ir jame nurodyta jurisprudencija).

¹¹ Pavyzdžiui, žr. 1987 m. birželio 11 d. Sprendimą *X* (14/86, EU:C:1987:275, 11 punktas).

¹² Pavyzdžiui, žr. 2000 m. balandžio 13 d. Sprendimą *Lehtonen ir Castors Braine* (C-176/96, EU:C:2000:201, 19 punktas).

25. Žinoma, Teisingumo Teismas, atsižvelgiant į jo norą kuo labiau padėti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusiam teismui, palankiai vertina situacijas, kai nacionalinis teismas prašymą priimti prejudicinį sprendimą Teisingumo Teismui nusprendžia pateikti tik kai paaiškėja visos ginčo aplinkybės ir jo poveikis. Taigi kai kuriais atvejais dėl gero teisingumo vykdymo kreiptis į Teisingumo Teismą reikėtų tik po to, kai nacionalinis teismas išklauso abi ginčo šalis. Vis dėlto Teisingumo Teismas tikrai nėra nustatęs tokio reikalavimo¹³.

26. Be to, nemanau, kad Teisingumo Teismas nepritarėtų nacionalinėms normoms ar nuostatoms, pagal kurias reikalaujama ar nurodoma užtikrinti proceso koncentraciją, visų pirma apeliacinės arba aukščiausiosios instancijos teismuose, įpareigojant šalis naujus arba papildomus argumentus teikti tik tam tikru teismo proceso momentu arba stadijoje. Vis dėlto anksčiau Teisingumo Teismas bendrai nepritarėdavo galutiniams terminams ar proceso koncentracijai, dėl kurių nacionaliniams teismams užkertamas kelias iškelti klausimus dėl nacionalinių nuostatų suderinamumo su Sąjungos teise¹⁴.

27. Taigi Teisingumo Teismo jurisprudencijos logika šioje srityje pagrįsta reikalavimu užtikrinti, kad nacionalinės procesinės normos neužkirstų kelio kelti Sąjungos teisės klausimų teikiant prašymą priimti prejudicinį sprendimą bet kurioje bylos stadijoje. Todėl praktiškai bet kokios šią galimybę ribojančios nacionalinės nuostatos neturi būti taikomos¹⁵.

28. Vis dėlto šios bylos aplinkybėmis atrodytų, kad klausimas, ar galima pareiga pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pagal SESV 267 straipsnį galėtų kilti „net ir tais atvejais, kai tą klausimą [nacionaliniam teismui] pateikia viena iš proceso šalių po to, kai pateikė pirmą pareiškimą, kuriuo buvo pradėtas teismo procesas, arba šalis tampa proceso šalimi, arba po to, kai byloje priimamas pirmasis sprendimas“, keliamas turint omenyje kitokią rezultatą. Šioje byloje nagrinėjamu atveju atrodo, kad nacionalinėje teisėje iš tiesų nėra jokios ribojančios nuostatos, nes šalims, regis, leidžiama nacionaliniame teisme (iš naujo) aptarti aspektus, dėl kurių jau buvo pateiktas prašymas priimti prejudicinį sprendimą. Vis dėlto būtų mažų mažiausiai neįprasta, jei būtų pradėta remtis tokia „įgalinančia“ jurisprudencija, pagal kurią kategoriškai nustatyta, kad nacionaliniai teismai gali visiškai laisvai iškelti *bet kokią* Sąjungos teisės klausimą *bet kurioje* bylos stadijoje, kad būtų pasiektas priešingas rezultatas: užbaigti bet kokią tolesnę pagal nacionalinę teisę leidžiamą diskusiją po to, kai nacionaliniu lygmeniu gaunamas Teisingumo Teismo sprendimas.

29. Trečia, tai būtų labai sunkiai suderinama ir su tradicine Teisingumo Teismo pozicija dėl prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo išskirto trečiojo aspekto: galimybės klausti dar kartą. Šiuo klausimu Teisingumo Teismas visada primygtinai pabrėžia, kad nacionaliniai teismai išsaugo visišką laisvę kreiptis į Teisingumo Teismą, jei mano, kad to reikia, ir aplinkybė, kad prašomas išaiškinti nuostatas Teisingumo Teismas jau išaiškino, nesudaro kliūčių Teisingumo Teismui iš naujo priimti sprendimo¹⁶.

¹³ 1978 m. birželio 28 d. Sprendimas *Simmenthal* (70/77, EU:C:1978:139, 10 ir 11 punktai). Taip pat iš naujausių žr., pavyzdžiui, 2017 m. vasario 1 d. Sprendimą *Tolley* (C-430/15, EU:C:2017:74, 32 ir 33 punktai).

¹⁴ Pavyzdžiui, žr. 1995 m. gruodžio 14 d. Sprendimą *Peterbroeck* (C-312/93, EU:C:1995:437, 19 ir 20 punktai). Dėl (antrojo) apeliacinio skundo apimties galimo ribojimo žr. 2002 m. birželio 4 d. Sprendimą *Lyckeskog* (C-99/00, EU:C:2002:329, 17 ir 18 punktai).

¹⁵ Taip pat bendrai žr. 2010 m. spalio 5 d. Sprendimą *Elchinov* (C-173/09, EU:C:2010:581, 25 punktas) arba 2013 m. sausio 15 d. Sprendimą *Križan ir kt.* (C-416/10, EU:C:2013:8, 67 punktas).

¹⁶ Pavyzdžiui, žr. 2014 m. liepos 17 d. Sprendimą *Torresi* (C-58/13 ir C-59/13, EU:C:2014:2088, 32 punktas ir jame nurodyta jurisprudencija); 2017 m. gruodžio 20 d. Sprendimą *Schweppes* (C-291/16, EU:C:2017:990, 26 punktas) ir 2018 m. lapkričio 6 d. Sprendimą *Bauer ir Willmeroth* (C-569/16 ir C-570/16, EU:C:2018:871, 21 punktas).

30. Tas pats taikytina *toje pačioje* nacionalinėje byloje. Kaip nurodė Teisingumo Teismas, „toks kreipimasis gali būti pagrįstas, jei nacionalinis teismas susiduria su sprendimo supratimo ar taikymo sunkumais, pateikia naują teisės klausimą arba naujų samprotavimų, dėl kurių Teisingumo Teismas galėtų kitaip atsakyti į jau pateiktą klausimą“¹⁷. Taigi visada galima pateikti naują prašymą priimti prejudicinį sprendimą ne tik dėl tų pačių Sąjungos teisės nuostatų, bet ir dėl galimai kitų nuostatų ar klausimų toje pat byloje.

31. Vadinasi, trumpas atsakymas į pirmąjį klausimą yra toks, kad prašymas priimti prejudicinį sprendimą *gali* būti pateiktas bet kada, nepaisant to, kad Teisingumo Teismas toje byloje anksčiau jau yra priėmęs prejudicinį sprendimą, jeigu nacionalinis teismas laikosi nuomonės, kad Teisingumo Teismo atsakymas yra būtinas sprendimui priimti. Ar toks atsakymas būtinas, visada sprendžia nacionalinis teismas, atsižvelgdamas į visas pagrįstas abejones, kurių jis vis dar gali turėti dėl teisingo Sąjungos teisės taikymo jo nagrinėjamoje byloje.

2. Gilesnis klausimas: ar tikrai reikėtų teikti visus klausimus?

32. Apibendrinamas darau išvadą, kad tai priklauso išimtinai prašymą priimti prejudicinį sprendimą teikiančio teismo kompetencijai ir jis turi įvertinti (subjektyvų) poreikį prašyti Teisingumo Teismo dar vieno išaiškinimo. Vis dėlto, ar tikrai toks yra atsakymas? O gal toks teiginys tik apibūdina problemą? Iš tiesų, ar tokiose bylose, kaip ši, vis dar turėtų būti privaloma teikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą?

33. Atsižvelgiant į tokį kontekstą, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo pirmajame klausime paliečiamas kitas, daug gilesnis klausimas. Tai papildomai patvirtina aplinkybė, kad *visi trys aspektai*, aptarti pirmesnėje šios išvados dalyje kaip savarankiški klausimai, pagrindinėje byloje keliami tuo pat metu. Taigi kyla klausimas, ar nacionalinis teismas, neatsižvelgiant į visas nurodytas aplinkybes, vis dar turi pareigą pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą.

34. Taigi nemanau, kad į tokį klausimą galima tinkamai atsakyti taip, kaip nurodyta pirmesnėje šios išvados dalyje. Taip pat nemanau, kad į jį būtų galima atsakyti teigiant, kad ši byla susijusi tik su ankstesnio Teisingumo Teismo sprendimo privalomąja galia ir jo laikymusi. Žinoma, nepaneigiama, kad dar nuo Sprendimo *Da Costa*¹⁸, kuris vėliau buvo įtvirtintas Sprendimu *CILFIT*¹⁹, dėl Teisingumo Teismo pagal SESV 267 straipsnį pateikto išaiškinimo galios tokia pareiga gali prarasti tikslą ir prasmę²⁰. Taip juo labiau yra tuo atveju, kai keliamas klausimas iš esmės nesiskiria nuo klausimo, dėl kurio toje pačioje nacionalinėje byloje jau buvo pateiktas prašymas priimti prejudicinį sprendimą²¹.

35. Vis dėlto prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas aiškiai nurodė, kad susidūrė su iš dalies naujais ir papildomais bylos aspektais, kurių Teisingumo Teismas prieš tai nenagrinėjo. Taigi klausimas nesusijęs su ankstesnio Teisingumo Teismo sprendimo nepaisymu.

¹⁷ Žr. 1986 m. kovo 5 d. Nutartį *Wünsche* (69/85, EU:C:1986:104, 15 punktas); 1987 m. birželio 11 d. Sprendimą *X* (14/86, EU:C:1987:275, 12 punktas); 2003 m. kovo 6 d. Sprendimą *Kaba* (C-466/00, EU:C:2003:127, 39 punktas) ir 2016 m. birželio 30 d. Nutartį *Sokoll-Seebacher ir Naderhirm* (C-634/15, EU:C:2016:510, 19 punktas).

¹⁸ 1963 m. kovo 27 d. Sprendimas *Da Costa ir kt.* (28/62–30/62, EU:C:1963:6).

¹⁹ 1982 m. spalio 6 d. Sprendimas *CILFIT ir kt.* (283/81, EU:C:1982:335, 13 ir 14 punktai).

²⁰ Paaškinama aplinkybė, aiškiai įtvirtinta vėlesnėje jurisprudencijoje, kad Teisingumo Teismo jau pateiktas išaiškinimas yra privalomas nacionaliniam teismui: iš naujesnių sprendimų žr., pavyzdžiui, 2010 m. spalio 5 d. Sprendimą *Elchinov* (C-173/09, EU:C:2010:581, 29 ir 30 punktai) arba 2016 m. liepos 5 d. Sprendimą *Ognyanov* (C-614/14, EU:C:2016:514, 33 punktas).

²¹ Pavyzdžiui, žr. 1997 m. lapkričio 4 d. Sprendimą *Parfums Christian Dior* (C-337/95, EU:C:1997:517, 29 punktas).

36. Tokiomis aplinkybėmis negalima teigti, kad pagal Sąjungos teisę draudžiama Italijos praktika suteikti šalims galimybę pateikti pastabas dėl iš aukštesnės instancijos teismo gauto atsakymo į toje byloje pateiktą prašymą. Per teismo posėdį Italijos vyriausybė nurodė, kad tokia praktika taikoma ne dėl iš Teisingumo Teismo gauto atsakymo, bet ir dėl nacionalinio Konstitucinio Teismo atsakymų į nacionalinio teismo pateiktą klausimą dėl konstitucingumo. Tokiomis aplinkybėmis pagrindinės bylos šalims suteikiama galimybė pareikšti nuomonę dėl pasekmių, kurių turėtų kilti jų pačių situacijai, atsižvelgiant į aukštesnės instancijos teismo pateiktą išaiškinimą.

37. Apibendrinamas manau, kad šios bylos aplinkybėmis verta išdiskutuoti pareigos pateikti prejudicinį klausimą pobūdį ir apimtį, nebent Teisingumo Teismas pageidautų pakartoti tai, kas ir taip akivaizdu, nenagrinėdamas gilesnio šios bylos klausimo, arba gana radikaliai peržiūrėti kai kuriuos iš mano ką tik aptartų aspektų.

38. Pareiškėjai ir atsakovė pagrindinėje byloje pateiktuose argumentuose daugiausia dėmesio skiria antrajam ir trečiajam klausimams. Dėl pirmojo klausimo pareiškėjai teigia, kad prašymai priimti prejudicinį sprendimą yra pertekliniai, jei yra suformuota jurisprudencija, nebent atitinkami teisminiai precedentai pasenę arba prašymą priimti prejudicinį sprendimą patekusiame teisme iškelti nauji argumentai, kaip yra pagrindinėje byloje. Atsakovė laikosi nuomonės, kad prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas neturėjo pateikti naujų klausimų, nes nagrinėjamų Sąjungos teisės normų išaiškinimas buvo aiškus ir atsakymas jau buvo pateiktas Teisingumo Teismo jurisprudencijoje.

39. Vokietijos, Prancūzijos ir Italijos vyriausybės, taip pat Komisija išsamiau nagrinėja pirmąjį klausimą, pateikdamos įvairias pozicijas. Vokietijos vyriausybė ir Komisija mano, kad nėra jokios priežasties peržiūrėti Sprendimą *CILFIT*. Vokietijos vyriausybė pažymi, kad Sprendime *CILFIT* nustatyti kriterijai atlaikė laiko išbandymą ir turėtų būti toliau taikomi.

40. Italijos vyriausybė ragino geriau užtikrinti pusiausvyrą tarp pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą ir gero teisingumo vykdymo. Minėtos vyriausybės teigimu, galutinės instancijos teismai pažeistų SESV 267 straipsnio trečią pastraipą tik jeigu nemotyvuotai neatsižvelgtų į šalių iškeltus Sąjungos teisės klausimus arba be pagrindo pripažintų juos nepagrįstais. Ši vyriausybė laikosi nuomonės, kad toks motyvavimas yra būtinas. Jis netgi galėtų sušvelninti valstybių narių atsakomybę už tai, kad jų galutinės instancijos teismai nepateikė prašymo priimti prejudicinį sprendimą.

41. Prancūzijos vyriausybė nurodė, kad Sprendime *CILFIT* nustatyti kriterijai turėtų būti išaiškinti (iš naujo), atsižvelgiant į bendrą SESV 267 straipsnio paskirtį ir dabartinę Sąjungos teisę, turint omenyje įvykusius struktūrinius pokyčius. Pareiga pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą turėtų būti siejama su svarbiais išaiškinimo klausimais ir klausimais, dėl kurių Sąjungoje gali būti pateikiamas skirtingas aiškinimas, ir nebūtinai su konkrečiais atvejais valstybėse narėse. Pareiga pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą neturėtų atsirasti dėl klausimų, susijusių su Sąjungos teisės taikymu. Tokia pareiga turėtų būti taikoma tik bendriems klausimams ar tokiems klausimams, kurie, nors ir teikiami dėl konkrečių atvejų, pareikalauja bendros Teisingumo Teismo analizės ar teisinio motyvavimo. Nors galutinės instancijos teismai vis tiek gali nuspręsti pateikti kitų rūšių klausimus, nacionaliniai teismai turėtų atsižvelgti į gero teisingumo vykdymo ir teismo sprendimų priėmimo per pagrįstą laiką reikalavimus, ypač kai Teisingumo Teismas toje byloje jau yra priėmęs vieną prejudicinį sprendimą.

B. Sprendimas CILFIT (ir paskesni sprendimai)

42. Pagal SESV 267 straipsnio trečią pastraipą valstybės narės teismai, kurių sprendimas pagal nacionalinę teisę negali būti toliau apskundžiamas teismine tvarka, privalo kreiptis į Teisingumo Teismą, pateikdami prejudicinius klausimus dėl Sąjungos teisės išaiškinimo ar galiojimo.

43. Taigi Sutarties tekste aiškiai įtvirtinta pareiga galutinės instancijos teismams²² pateikti Teisingumo Teismui klausimus, kuriuos apima šio straipsnio pirma pastraipa. Vis dėlto, kaip ir dėl daugelio pirminės teisės nuostatų, visa kita yra nurodyta jurisprudencijoje.

44. Pirma, Sutarties tekste nedaroma jokio skirtumo tarp išaiškinimo ir galiojimo klausimų, kiek tai susiję su pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą apimtimi. Vis dėlto dėl *galiojimo* klausimų Teisingumo Teismas yra nurodęs, kad *visi* nacionaliniai teismai, t. y. ne tik galutinės instancijos teismai, turi neribotą pareigą pateikti tokius klausimus Teisingumo Teismui. Nacionaliniai teismai patys neturi jurisdikcijos nustatyti, kad Sąjungos institucijų aktai negalioja²³. Vienodumo reikalavimas yra ypač svarbus, kai keliamas klausimas dėl Sąjungos akto galiojimo. Dėl valstybių narių teismų jurisprudencijos skirtumų, susijusių su Sąjungos aktų galiojimu, galėtų būti pakenkta gyvybiškai svarbiai Sąjungos teisės sistemos vienovei ir pagrindiniam teisinio saugumo reikalavimui²⁴.

45. Dėl tokių argumentų klausimai, susiję su Sąjungos teisės aktų galiojimu, priskirtini atskirai kategorijai. Kadangi priežastis, dėl kurios visiems nacionaliniams teismams nustatyta kategoriška pareiga pateikti Teisingumo Teismui bet kokią galiojimo klausimą, skiriasi nuo priežasčių, kuriomis grindžiama pareiga teikti išaiškinimo klausimus, tas pats pasakytina ir apie jų išimtis. Sprendime CILFIT nustatytos išimties *netaikytinos* pareigai pateikti prejudicinį klausimą dėl *galiojimo*²⁵.

46. Jau dabar iš karto reikėtų pabrėžti, kad toliau šioje išvadoje plėtojama diskusija susijusi tik su prašymais priimti prejudicinį sprendimą dėl Sąjungos teisės išaiškinimo.

47. Antra, teisinga pripažinti, kad, žvelgiant į jos tekstą, SESV 267 straipsnio trečioje pastraipoje nacionaliniams galutinės instancijos teismams nustatyta kategoriška pareiga pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą ir jai *netaikomos jokios išimties*: „tokiam klausimui *iškilus* <...> tas teismas dėl jo *kreipiasi* į [Teisingumo] Teismą“. O juk Sprendimo CILFIT išimties, susijusių su klausimais dėl *išaiškinimo*, buvo nustatytos būtent Teisingumo Teismo jurisprudencijoje.

48. Tikrai nekeliu šio klausimo tam, kad duočiau suprasti, jog tokios išimties yra netinkamos ar neteisėtos. Atvirkščiai, iš tikrųjų jos yra būtinos. Vis dėlto noriu tai pažymėti kaip pradinį toliau plėtojamos diskusijos aspektą todėl, kad, kai kalbama apie pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pobūdį ir apimtį arba išimtis, argumentas, kad „to negalima pakeisti, nes taip parašyta Sutartyje“, skamba šiek tiek keistai. SESV 267 straipsnyje klausimas, kokia yra tikslis

²² Šį gerai žinomą terminą vartosiu šioje išvadoje, trumpindamas frazę „valstybės narės teisme, kurio sprendimas pagal nacionalinę teisę negali būti toliau apskundžiamas teismine tvarka“. Dėl tokių teismų nustatymo kiekvienos *konkrečios* bylos aplinkybėmis žr., pavyzdžiui, 2002 m. birželio 4 d. Sprendimą *Lyckeskog* (C-99/00, EU:C:2002:329, 16 punktas); 2008 m. gruodžio 16 d. Sprendimą *Cartesio* (C-210/06, EU:C:2008:723, 76–78 punktai); 2013 m. sausio 15 d. Sprendimą *Križan ir kt.* (C-416/10, EU:C:2013:8, 72 punktas) ir 2016 m. gruodžio 21 d. Sprendimą *Biuro podróży 'Partner'* (C-119/15, EU:C:2016:987, 52 ir 53 punktai).

²³ Žr. 1987 m. spalio 22 d. Sprendimą *Foto-Frost* (314/85, EU:C:1987:452, 20 punktas); 2005 m. gruodžio 6 d. Sprendimą *Gaston Schul Douane-expediteur* (C-461/03, EU:C:2005:742, 17 punktas) ir 2011 m. gruodžio 21 d. Sprendimą *Air Transport Association of America ir kt.* (C-366/10, EU:C:2011:864, 47 punktas).

²⁴ Pavyzdžiui, žr. 1987 m. spalio 22 d. Sprendimą *Foto-Frost* (314/85, EU:C:1987:452, 15 punktas); 2005 m. gruodžio 6 d. Sprendimą *Gaston Schul Douane-expediteur* (C-461/03, EU:C:2005:742, 21 punktas); 2017 m. kovo 28 d. Sprendimą *Rosneft* (C-72/15, EU:C:2017:236, 78–80 punktai).

²⁵ Žr. 2005 m. gruodžio 6 d. Sprendimą *Gaston Schul Douane-expediteur* (C-461/03, EU:C:2005:742, 20 ir 25 punktai).

pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą apimtis, aiškiai paliekamas atviras. Sutartyje visiškai nieko nenurodyta dėl šios pareigos išimčių. Kalbant konkrečiai, priekabūs pažodinio aiškinimo šalininkas netgi galėtų teigti, kad SESV 267 straipsnio tekste neleidžiamos jokios pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą išimtis.

1. Pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą priežastys

49. Apskritai „SESV 267 straipsnyje įtvirtintoje sistemoje nustatytas tiesioginis Teisingumo Teismo ir nacionalinių teismų bendradarbiavimas, kurį įgyvendinant pastarieji glaudžiai veikia *tinkamai taikant ir vienodai aiškinant* Sąjungos teisę bei saugant šioje teisinėje sistemoje privatiems asmenims suteiktas teises“²⁶.

50. Vis dėlto Sutartyje iš nacionalinių galutinės instancijos teismų, kuriems taikoma SESV 267 straipsnio trečia pastraipa, reikalaujama daugiau nei iš bet kurio kito teismo pagal šio straipsnio antrą pastraipą. Taigi turi būti papildomos, struktūrinės priežastys, dėl kurių, greta visiems nacionaliniams teismams suteiktos diskrecijos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą, galutinės instancijos teismams tenka *pareiga* pateikti tokį prašymą.

51. Struktūrinė galutinės instancijos teismams tenkančios pareigos priežastis buvo nurodyta anksti, dar Sprendime *Hoffmann-Laroche*: „neleisti kurioje nors valstybėje narėje susiformuoti Sąjungos teisės normų neatitinkančiai nacionalinei jurisprudencijai“²⁷. Kitaip tariant, SESV 267 straipsnio trečia pastraipa specialiai skirta „neleisti, kad [Sąjungoje] atsirastų teismų sprendimų skirtumų [Sąjungos] teisės klausimais“²⁸. Šios pareigos taikymas tik galutinės instancijos teismams pateisinamas būtent tuo, kad „galutinės instancijos teismas pagal apibrėžtį yra paskutinė instancija, kurioje privatūs asmenys gali remtis Sąjungos teisėje jiems pripažįstamomis teisėmis. Galutinės instancijos teismai privalo nacionaliniu lygmeniu užtikrinti vienodą teisės normų aiškinimą“²⁹.

52. Taigi, greta troškimo padėti nacionaliniam teismui konkrečioje byloje teisingai išaiškinti arba taikyti Sąjungos teisę, kuriuo, regis, grindžiama bendra SESV 267 straipsnio logika, pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą logika buvo nurodoma remiantis sisteminiiais ir struktūriniais argumentais: siekiant išvengti skirtingos jurisprudencijos Sąjungoje. Taigi logiška, kad šį tikslą geriausiai pasiektų nacionaliniai teismai, nes jiems patikėta užduotis užtikrinti vienovę nacionaliniu lygmeniu.

²⁶ 2011 m. kovo 8 d. Nuomonė 1/09 (Susitarimas, kuriuo sukuriama bendroji patentų ginčų nagrinėjimo sistema) (EU:C:2011:123, 84 punktas). Išskirta mano.

²⁷ 1977 m. gegužės 24 d. Sprendimas *Hoffmann-Laroche* (107/76, EU:C:1977:89, 5 punktas), vėliau pakartotas nemažai kitų sprendimų, pavyzdžiui, 2009 m. balandžio 2 d. Sprendime *Pedro IV Servicios* (C-260/07, EU:C:2009:215, 32 punktas ir jame nurodyta jurisprudencija); 2017 m. kovo 15 d. Sprendime *Aquino* (C-3/16, EU:C:2017:209, 33 punktas ir jame nurodyta jurisprudencija) ir 2018 m. spalio 4 d. Sprendime *Komisija / Prancūzija (Mokestis prie šaltinio)* (C-416/17, EU:C:2018:811, 109 punktas).

²⁸ 1977 m. gegužės 24 d. Sprendimas *Hoffmann-Laroche* (107/76, EU:C:1977:89, 7 punktas).

²⁹ Pavyzdžiui, žr. 2017 m. kovo 15 d. Sprendimą *Aquino* (C-3/16, EU:C:2017:209, 34 punktas).

53. Vis dėlto teisinga pripažinti, kad metams bėgant Teisingumo Teismas, išreikšdamas savo poziciją (ir taikydamas ją praktikoje), nelabai nuosekliai nurodo pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą priežastį. Kartais nurodomas vienodas Sąjungos teisės aiškinimas ir taikymas³⁰, kartais – tinkamas arba teisingas ir vienodas aiškinimas³¹, o kartais tiesiog vienodas taikymas³².

54. Galbūt skirtingos formuluotės vartojamos tik atsitiktinai. Vis dėlto tam tikrais atvejais jos parodo gilesnę prieštarą. Jos leidžia galvoti apie tai, kad vis dar neaišku, kiek SESV 267 straipsnio trečioje pastraipoje numatyta *pareiga* turėtų būti aiškinama skirtingai nuo šios nuostatos antroje pastraipoje numatytos *galimybės*.

55. Antroje pastraipoje numatyta *galimybė*, taip pat bendras proceso dėl prejudicinio sprendimo priėmimo tikslas neabejotinai padeda nacionaliniams teismams spręsti *konkrečias* bylas, apimančias Sąjungos teisės aspektus. Toks į konkrečią bylą orientuotas „mikro tikslas“ ilguoju laikotarpiu tikrai padeda siekti labiau sisteminio proceso dėl prejudicinio sprendimo priėmimo „makro tikslo“. Taip laipsniškai kuriama precedentų (arba, vartojant Teisingumo Teismo terminologiją, suformuotos jurisprudencijos) sistema, padedanti užtikrinti vienodą Sąjungos teisės taikymą visoje Sąjungoje.

56. Vis dėlto, ar *pareiga* pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą gali būti suprantama kaip paprastas *galimybės* pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą išplėtimas? Ar įmanoma nustatyti atvejus, kai kažkas, kas paremta galimybe pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą, staiga virsta struktūrine pareiga, o pavieniam nacionaliniam teisėjui, kuris gali turėti „subjektyvių abejonių“, staiga kyla „objektyvus poreikis“ gauti Teisingumo Teismo išaiškinimą?

2. Pareigos išimtytys

57. Sprendimas *CILFIT* buvo susijęs su vilnos importuotojų ir Italijos sveikatos ministerijos ginču dėl sanitarinio patikrinimo mokesčio už vilną, importuotą iš (tuometinei) Bendrijai nepriklausančios šalies, sumokėjimo. Importuotojai rėmėsi reglamento nuostata, pagal kurią valstybėms narėms buvo draudžiama įvesti muitams lygiaverčio poveikio privalomuosius mokėjimus už tam tikrus importuotus gyvūninės kilmės produktus. Sveikatos ministerija teigė, kad pagal Sutartį vilnai toks draudimas netaikomas, taigi jai netaikomas ir minėtas reglamentas.

58. Tokiomis aplinkybėmis *Corte Suprema di Cassazione* (Aukščiausiasis Kasacinis Teismas, Italija) pateikė prejudicinį klausimą dėl tuometinio EEB sutarties 177 straipsnio (dabar – SESV 267 straipsnis) trečios pastraipos išaiškinimo, iš esmės klausdamas, ar pareiga pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą yra automatinė, ar priklauso nuo išankstinės pagrįstos abejonės dėl išaiškinimo. Kaip teigė Sveikatos ministerija, reglamento aiškinimas buvo toks akivaizdus, jog nekėlė jokių abejonių, todėl reikalavimas pateikti Teisingumo Teismui prašymą priimti prejudicinį sprendimą nebuvo taikomas. Atitinkami importuotojai teigė, jog dėl to, kad

³⁰ Pavyzdžiui, 1977 m. gegužės 24 d. Sprendimas *Hoffmann-Laroche* (107/76, EU:C:1977:89, 5 punktas) arba Europos Sąjungos Teisingumo Teismo rekomendacijos nacionaliniams teismams dėl prašymų priimti prejudicinį sprendimą pateikimo (OL C 380, 2019, p. 1, 1 punktas).

³¹ Pavyzdžiui, 1982 m. spalio 6 d. Sprendimas *CILFIT ir kt.* (283/81, EU:C:1982:335, 7 punktas) ir 2011 m. kovo 8 d. Nuomonė 1/09 (Susitarimas, kuriuo sukuriama bendroji patentų ginčų nagrinėjimo sistema) (EU:C:2011:123, 84 punktas).

³² Pavyzdžiui, 2011 m. gruodžio 21 d. Sprendimas *Air Transport Association of America ir kt.* (C-366/10, EU:C:2011:864, 47 punktas) ir 2017 m. kovo 28 d. Sprendimas *Rosneft* (C-72/15, EU:C:2017:236, 80 punktas).

klausimas dėl reglamento išaiškinimo buvo iškeltas aukščiausiajame teisme, kurio sprendimai pagal nacionalinę teisę negali būti toliau skundžiami teismine tvarka, minėtas teismas negalėjo išvengti pareigos pateikti klausimą Teisingumo Teismui.

59. Minėtame sprendime Teisingumo Teismas pirmiausia priminė tikslą, dėl kurio buvo nustatyta pareiga pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą: „siekiant užtikrinti tinkamą Bendrijos teisės taikymą bei vienodą jos aiškinimą visose valstybėse narėse <...> 177 straipsnio trečiajame pastraipa konkrečiai siekiama išvengti teismų praktikos Bendrijos teisės klausimais skirtumų atsiradimo Bendrijoje. Todėl šios pareigos ribos turi būti įvertintos atsižvelgiant į jos tikslus <...>“³³.

60. Tada, *atsižvelgdamas į šiuos tikslus*, Teisingumo Teismas konstatavo, kad pareiga pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą nėra absoliuti. Jis nustatė tris galutinės instancijos teismų pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą išimtis.

61. Pirma, galutinės instancijos teismai neprivalo pateikti prejudicinio klausimo dėl išaiškinimo, „jei šis klausimas *nėra svarbus bylai*, tai yra tuo atveju, kai atsakymas į šį klausimą, nesvarbu, koks jis būtų, negalėtų turėti reikšmės ginčo baigčiai“³⁴.

62. Sutinku, kad tikrai galima diskutuoti dėl to, ar tai iš tikrųjų yra pareigos išimtis, ar patvirtinimas, kad pareigos nėra. Jei nėra (bylai reikšmingo) Sąjungos teisės klausimo, ko tada reikėtų ar netgi būtų galima klausti? Jei pateiktas prejudicinis klausimas nėra svarbus pagrindinės bylos baigčiai, prašymo priimti prejudicinį sprendimą ne tik neprivaloma pateikti – toks klausimas būtų tiesiog nepriimtinas³⁵.

63. Vis dėlto manau, kad pirmoji „išimtis“ turėtų būti tinkamai aiškinama pagal jos nustatymo laiko aplinkybes. Tai buvo pirmas kartas, kai Teisingumo Teismas konstatavo, kad, neatsižvelgiant į SESV 267 straipsnio trečios pastraipos formuluotę, taip pat būtų taikoma jo antroje pastraipoje esanti sąlyga. Vis dėlto, ir galbūt tai yra dar svarbiau, nutiesus tiltą tarp šių dviejų SESV 267 straipsnio pastraipų, pirmoji išimtis tapo struktūriškai susieta su konkrečia byla ir prašymo priimti prejudicinį sprendimą „mikrotikslu“: padėti nacionaliniams teismams (pirmosios ir galutinės instancijos) išspręsti konkretų jų nagrinėjamą ginčą, jei kyla Sąjungos teisės klausimas.

64. Antra, pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą nekyla, jei „iškeltas klausimas iš esmės yra tapatus tam, dėl kurio analogišku atveju jau buvo priimtas prejudicinis sprendimas“³⁶ ir tais atvejais, kai „atitinkamu teisės klausimu nusistovėjusi Teisingumo Teismo praktika, neatsižvelgiant į procedūras, pagal kurias ji buvo įtvirtinta, net jei nagrinėjami klausimai ir nėra visiškai tapatūs“³⁷.

³³ 1982 m. spalio 6 d. Sprendimo *CILFIT ir kt.* (283/81, EU:C:1982:335) 7 punktas.

³⁴ Ten pat, 10 punktas. Išskirta mano.

³⁵ Dėl naujesnio pavyzdžio žr. 2020 m. kovo 26 d. Sprendimą *Miasto Łowicz ir Prokurator Generalny* (C-558/18 ir C-563/18, EU:C:2020:234).

³⁶ 1982 m. spalio 6 d. Sprendimas *CILFIT ir kt.* (283/81, EU:C:1982:335, 13 punktas).

³⁷ Ten pat, 14 punktas.

65. Ši antroji išimtis, kurią priimta vadinti „*acte éclairé*“ (kitomis kalbomis vadinama taip pat), apima situacijas, kai Teisingumo Teismas jau yra nustatęs precedentą. Ji atsirado išplėtus Sprendimo *Da Costa* taikymo sritį, kai Teisingumo Teismas konstatavo, kad „dėl Teisingumo Teismo jau pateikto išaiškinimo <...> pareiga [pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą] gali netekti savo tikslo, taigi, ir prarasti prasmę“³⁸.

66. Trečia, galiausiai Teisingumo Teismas pažymėjo, kad pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą nėra, kai „teisingas [Sąjungos teisės taikymas gali būti toks akivaizdus, kad nekyla jokių pagrįstų abejonių dėl to, kaip spręsti pateiktą klausimą“³⁹. Iš esmės (tikriausiai) būtent taip atsirado pati žinomiausia išimtis – „jokių pagrįstų abejonių“, dar kitaip (taip pat ir kitomis kalbomis) vadinama „*acte clair*“ išimtimi.

67. Teisingumo Teismas toliau išvardijo kelis reikalavimus, dėl kurių įvykdymo nacionalinis teismas turi įsitikinti, kad padarytų išvadą, jog nėra erdvės jokioms pagrįstoms abejonėms dėl to, kaip aiškinti nagrinėjamą Sąjungos teisės nuostatą. Galima diskutuoti dėl to, ar reikalavimas, kad nacionalinis teismas turi būti „įsitikinęs, kad klausimas yra vienodai akivaizdus kitų valstybių narių teismams ir Teisingumo Teismui“⁴⁰ yra vienas iš tų specifinių reikalavimų, ar tai iš tikrųjų yra tam tikras bendras kriterijus, kuris pateikia daugiau informacijos apie tai, kokioje situacijoje nebus jokių pagrįstų abejonių.

68. Vis dėlto darant prielaidą, kad tai yra „bendras“ kriterijus, Teisingumo Teismas toliau vardijo papildomas Bendrijos teisei būdingas savybes, į kurias nacionaliniai teismai turėtų atsižvelgti prieš prieidami prie tokios išvados. Jos yra tokios: i) „Bendrijos teisės nuostatos aiškinimas <...> apima skirtingų kalbinių versijų palyginimą“⁴¹; ii) „teisinės sąvokos nebūtinai turi tokią pačią reikšmę Bendrijos teisėje ir skirtingų valstybių narių teisėje“⁴²; iii) „kiekviena Bendrijos teisės nuostata turi būti aiškinama pagal jos kontekstą ir atsižvelgiant į Bendrijos teisės nuostatų visumą, [taip pat] į jos tikslus ir raidą tą dieną, kai nagrinėjama nuostata turi būti taikoma“⁴³.

³⁸ 1963 m. kovo 27 d. Sprendimas *Da Costa ir kt.* (28/62–30/62, EU:C:1963:6, p. 38).

³⁹ 1982 m. spalio 6 d. Sprendimas *CILFIT ir kt.* (283/81, EU:C:1982:335, 16 punktas).

⁴⁰ Ten pat, 16 punktas.

⁴¹ Ten pat, 18 punktas.

⁴² Ten pat, 19 punktas.

⁴³ Ten pat, 20 punktas.

3. Paskesnė (Teisingumo Teismo) taikymo praktika

69. Ilgainiui atsirado nemažai akademinių⁴⁴ ir netgi teisminių⁴⁵ šaltinių, kuriuose buvo diskutuojama, ar Sprendime *CILFIT* nustatytos išimtys, visų pirma aspektai, susiję su *acte clair*, tikrai turėtų būti suprantami kaip reikalavimai, taip nustatant kontrolinį sąrašą nacionaliniams galutinės instancijos teismams, ar juos labiau reikėtų vertinti kaip „bendrą orientacinę sistemą“ arba „priemonių rinkinį“⁴⁶, suprantant ne pažodžiui.

70. Šiuo aspektu svarbi paskesnė paties Teisingumo Teismo jurisprudencija šiuo klausimu. Iš jos kyla du aspektai, kuriuos ypač verta pažymėti. Pirma, Teisingumo Teismas niekada aiškiai nepersvarstė Sprendimo *CILFIT* ir nenurodė jokių jo niuansų, nors ne vienas generalinis advokatas ne kartą ragino jį tai padaryti. Antra, kalbant apie atvejus, susijusius su realiu Sprendime *CILFIT* nustatytų kriterijų taikymu, galima būtų teigti, kad Teisingumo Teismo taikymo praktika yra gana nevienoda, ypač pastarąjį dešimtmetį.

71. Pirma, Sprendime *Intermodal Transports*⁴⁷ prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas siekė išsiaiškinti, ar jam reikėjo pateikti prejudicinius klausimus dėl Kombinuotosios nomenklatūros (KN) išaiškinimo tokiomis aplinkybėmis, kai ginčo dėl tam tikro produkto klasifikacijos KN šalis remiasi muitinės įstaigos sprendimu, nustatytu privalomojoje tarifinėje informacijoje (PTI), skirtu trečiajam asmeniui dėl panašaus produkto, ir kai prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas mano, kad PTI neatitinka KN. Kitaip tariant, ar teismas laikomas turinčiu pagrįstų abejonių tokiomis aplinkybėmis, kai jo teisinė pozicija skiriasi nuo kitos valstybės narės administracinės valdžios institucijos teisinės pozicijos?

72. Teisingumo Teismas nustatė, kad Sprendime *CILFIT* numatytos trečiosios išimties (*acte clair*) reikalavimai vis tiek galėjo būti įvykdyti, nepaisant to, kad kitos valstybės narės administracinės valdžios institucija pateikė kitokį aiškinimą. Kaip nurodė Teisingumo Teismas, aplinkybė, kad kitos valstybės muitinė priėmė sprendimą, kuriame KN poziciją išaiškino kitaip, nei ją aiškintų prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas dėl panašaus produkto, aptariamo toje byloje, „turėtų įpareigoti šį teismą būti itin atidžiam sprendžiant, ar dėl tinkamo KN taikymo tikrai nėra [jokių] pagrįstų abejonių“⁴⁸. Vis dėlto vien tokios PTI buvimas pats savaime negali sutrukdyti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusiam teismui nuspręsti, kad šiuo atveju teisingas KN tarifinės pozicijos taikymas yra toks akivaizdus, kad nekyla jokių pagrįstų abejonių⁴⁹.

⁴⁴ Tarp daugelio kitų, žr. Rasmussen, H. „The European Court’s Acte Clair Strategy in C.I.L.F.I.T. Or: Acte Clair, of Course! But What does it Mean?“, 9 *EL Rev.* (1984), p. 242; Bebr, G. „The Preliminary Proceedings or Article 177 EEC – Problems and Suggestions for Improvement“, leidinyje Schermers, HG, et al. (red.), *Article 177 EEC: Experience and Problems*. North-Holland, Amsterdamas, 1987, p. 355; Vaughan, D. „The Advocate’s View“, leidinyje: Andenas, M. *Article 177 References to the European Court – Policy and Practice*. Butterworths, Londonas, 1994, p. 61; Broberg, M. „Acte clair revisited: Adapting the acte clair criteria to the demands of time“ (2008) 45 *CMLR*, p. 1383; Broberg, M. ir Fenger, N. „Preliminary References to the European Court of Justice“, 2-asis leid., Oxford University Press, Oksfordas, 2014, p. 240–246.

⁴⁵ Pavyzdžiui, žr. nacionalinių teismų pozicijas Schermers, HG, et al. (red.), *Article 177 EEC: Experience and Problems*. North-Holland, Amsterdamas, 1987, p. 53–134; 2002 m. gegužės 20 ir 21 d. Helsinkyje surengto Europos Sąjungos Valstybės Tarybų ir Aukščiausiųjų administracinių teismų asociacijos 18-ojo kolokviumo bendroji ataskaita „The Preliminary Reference to the Court of Justice of the European Communities“, p. 28 ir 29; taip pat žr. Wattel, P. J., ‘Köbler, CILFIT and Welthgrove: We can’t go on meeting like this“ *CMLR* 41, 2004, p. 177.

⁴⁶ Skolinuosi frazė, kurią generalinis advokatas N. Wahl ne taip seniai pavartojo savo išvadoje sujungtose bylose *X ir van Dijk* (C-72/14 ir C-197/14, EU:C:2015:319, 67 punktas).

⁴⁷ 2005 m. rugsėjo 15 d. Sprendimas *Intermodal Transports* (C-495/03, EU:C:2005:552).

⁴⁸ Ten pat, 34 punktas.

⁴⁹ Ten pat, 35 punktas.

73. Antra, Sprendime *X ir van Dijk*⁵⁰ prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas (*Hoge Raad der Nederlanden*) (Nyderlandų Aukščiausiasis Teismas) klausė, ar, neatsižvelgiant į tai, kad Nyderlandų žemesnės instancijos teismas pateikė prašymą priimti prejudicinį sprendimą tuo pačiu klausimu, *Hoge Raad* (Aukščiausiasis Teismas) vis tiek gali teisėtai priimti sprendimą dėl ginčo, nepateikdamas Teisingumo Teismui prejudicinių klausimų ir nelaukdamas, kol bus atsakyta į minėto žemesnės instancijos teismo pateiktus prejudicinius klausimus.

74. Teisingumo Teismas nurodė, kad jei vienos valstybės narės žemesnės instancijos teismas turi abejonių dėl aiškinimo, tai neužkerta kelio tos pačios valstybės galutinės instancijos teismui pripažinti esant *acte clair*. Pirmiausia jis pabrėžė, kad „tik nacionaliniai teismai, kurių sprendimai pagal nacionalinę teisę negali būti toliau skundžiami teismine tvarka, gali prisiimdami atsakomybę patys įvertinti, ar nagrinėjamas atvejis yra *acte clair*“⁵¹. Jis taip pat konstatavo, jog „galiausiai aplinkybė, kad žemesnės instancijos teismas kreipėsi į Teisingumo Teismą dėl prejudicinio sprendimo priėmimo tuo pačiu teisės klausimu, kuris keliamas nacionalinio paskutine instancija sprendžiančio teismo nagrinėjamoje byloje, *savai me* nereiškia, kad Sprendime [CILFIT] nustatytos sąlygos nebegali būti tenkinamos, t. y. pastarasis teismas gali nuspręsti nesikreipti į Teisingumo Teismą dėl prejudicinio sprendimo ir išspręsti šį klausimą savarankiškai, *todėl* turėtų būti laikoma, kad tokiu atveju aukščiausiasis nacionalinis teismas neprivalo laukti Teisingumo Teismo atsakymo į žemesnės instancijos teismo pateiktą prejudicinį klausimą“⁵².

75. Trečia, Sprendime *Ferreira Da Silva e Brito*⁵³ ieškovai prašė pripažinti Portugalijos valstybės deliktinę atsakomybę, ginčydami sąvokos „verslo perdavimas“, kaip ji suprantama pagal Direktyvą 2001/23/EB⁵⁴, aiškinimą, kurį buvo patvirtinęs *Supremo Tribunal de Justiça* (Aukščiausiasis Teisingumo Teismas, Portugalija). Ieškovų nuomone, *Supremo Tribunal de Justiça* (Aukščiausiasis Teisingumo Teismas) turėjo įvykdyti jam tenkančią pareigą pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą ir dėl minėto aspekto turėjo pateikti klausimą Teisingumo Teismui. Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs žemesnės instancijos teismas klausė Teisingumo Teismo, ar SESV 267 straipsnis turi būti aiškinamas taip: atsižvelgiant į tai, kad bylą nagrinėję žemesnės instancijos nacionaliniai teismai priėmė vienas kitam prieštaraujančius sprendimus, *Supremo Tribunal de Justiça* (Aukščiausiasis Teisingumo Teismas) privalėjo kreiptis į Teisingumo Teismą su prejudiciniu klausimu, kaip teisingai aiškinti Direktyvoje 2001/23 vartojamą sąvoką „verslo perdavimas“.

76. Teisingumo Teismas nurodė, kad „vien kitų nacionalinių teismų priimtų vienas kitam prieštaraujančių sprendimų egzistavimas *negali* būti svarbiausia aplinkybė, lemianti SESV 267 straipsnio trečioje pastraipoje įtvirtintą pareigą. Teismas, priimančias sprendimą kaip galutinę instanciją, nepaisydamas žemesnės instancijos teismų atlikto Sąjungos teisės normos išaiškinimo, gali teigti, kad dėl jo siūlomo šios normos išaiškinimo, kuris skiriasi nuo tų teismų pateikto išaiškinimo, nekyla jokių pagrįstų abejonių“⁵⁵. Vis dėlto, kitaip nei Sprendime *X ir van Dijk*, išnagrinėjęs faktines bylos aplinkybes Teisingumo Teismas nusprendė, kad dėl prieštaringos nacionalinės teismų jurisprudencijos ir įvairiose valstybėse narėse kylančių šios sąvokos

⁵⁰ 2015 m. rugsėjo 9 d. sprendimas (C-72/14 ir C-197/14, EU:C:2015:564).

⁵¹ Ten pat, 59 punktas.

⁵² Ten pat, 61 punktas. Išskirta mano.

⁵³ 2015 m. rugsėjo 9 d. Sprendimas *Ferreira da Silva e Brito ir kt.* (C-160/14, EU:C:2015:565).

⁵⁴ 2001 m. kovo 12 d. Tarybos direktyva dėl valstybių narių įstatymų, skirtų darbuotojų teisių apsaugai įmonių, verslo arba įmonių ar verslo dalių perdavimo atveju, suderinimo (OL L 82, 2001, p. 16; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 5 sk., 4 t., p. 98).

⁵⁵ 2015 m. rugsėjo 9 d. Sprendimas *Ferreira da Silva e Brito ir kt.* (C-160/14, EU:C:2015:565, 41 ir 42 punktai). Išskirta mano.

išaiškinimo sunkumų nacionalinis teismas, kurio sprendimai pagal nacionalinę teisę negali būti toliau apskundžiami teismine tvarka, privalo vykdyti pareigą kreiptis į Teisingumo Teismą, siekdamas išvengti pavojaus, kad Sąjungos teisė bus išaiškinta klaidingai⁵⁶.

77. Ketvirta, Sprendime *Association France Nature Environnement*⁵⁷ Teisingumo Teismas aiškiai nenagrino pagrįstų abejonių klausimo, bet atmetė galimybę taikyti Sprendime *CILFIT* nustatytas išimtis (nagrinetu atveju – ir *acte clair*, ir *acte éclairé*). Konkrečiomis aplinkybėmis, kai galutinės instancijos teismas ketino pasinaudoti išimtiniais įgaliojimais, leidžiančiais jam nuspręsti palikti galioti kai kurias nacionalinės priemonės sukeltas pasekmes, kurios neatitinka Sąjungos teisės, Teisingumo Teismas išlaikė griežtą poziciją dėl pareigos pateikti jam prašymą priimti prejudicinį sprendimą.

78. Pirmiausia Teisingumo Teismas pakartojo *acte clair* pripažinimo kriterijus⁵⁸, pažymėdamas, kad „tokiu atveju, koks nagrinėjamas pagrindinėje byloje, kai, pirma, klausimas dėl nacionalinio teismo galimybės apriboti tam tikrus nacionalinės teisės nuostatos, priimtos nesilaikant [direktyvoje] numatytų išipareigojimų, pripažinimo negaliojančia padarinius laiko atžvilgiu nebuvo kito Teisingumo Teismo [sprendimo], priimto priėmus [pirmą] sprendimą <...> dalykas⁵⁹ ir, antra, tokia galimybė yra *išimtinė* <...> nacionalinis teismas, kurio sprendimai nebegali būti skundžiami teismine tvarka, privalo teikti prašymą Teisingumo Teismui priimti prejudicinį sprendimą, jeigu jam kyla *bent menkiausia abejonė* dėl teisingo Sąjungos teisės aiškinimo ar taikymo“⁶⁰. „Konkrečiai [kalbant], atsižvelgiant į tai, kad naudojantis šiais išimtiniais įgaliojimais gali būti pakenkta Sąjungos teisės viršenybės principo laikymuisi, tas nacionalinis teismas gali būti atleistas nuo pareigos pateikti Teisingumo Teismui prašymą priimti prejudicinį sprendimą tik tuo atveju, jei yra įsitikinęs, kad naudojimasis tokiais išimtiniais įgaliojimais nekelia jokių pagrįstų abejonių. Be to, tokių abejonių nebuvimas turi būti išsamiai pagrįstas“⁶¹.

79. Vertinant visą šią jurisprudenciją kartu, pažymėtini bent trys aspektai.

80. Pirma, nors visose bylose daroma nuoroda į Sprendimą *CILFIT*, o kai kuriose iš jų netgi remiamasi jame nurodytomis išimtimis, nė vienoje iš jų Sprendime *CILFIT* nustatyti kriterijai iš tikrųjų nebuvo taikomi. Galima būtų teigti, kad tai yra faktinės aplinkybės, kurias turi taikyti nacionaliniai teismai. Vis dėlto nėra visai taip, nes tokiais atvejais būtent pats Teisingumo Teismas vertino, ar tokiomis aplinkybėmis prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas galėjo pagrįstai remtis Sprendime *CILFIT* nustatytomis išimtimis, dažniausiai – *acte clair* išimtimi. Vis dėlto, net jei Teisingumo Teismas akivaizdžiai atlieka tokio pobūdžio vertinimą, atrodo, kad jis netaiko savo paties nustatyto kriterijaus.

81. Antra, minėta jurisprudencija labai gerai parodo praktinio taikymo sunkumą, nes nėra aiškumo dėl „pagrįstų abejonių“ buvimo „subjektyvaus ar objektyvaus“ pobūdžio. Ar tai yra tik subjektyvi, t. y. nacionaliniam teismui kylanti abejonė? O gal ši abejonė yra subjektyvi tik tol, kol nepaneigta tvirtais, objektyviais įrodymais? Ar teismas iš tikrųjų turėtų būti subjektyviai supratęs, kad yra objektyvių abejonių? Pirmos dvi bylos, t. y. *Intermodal Transports* ir *X ir Van Dijk*, labiau priskirtinos prie subjektyvaus, taigi pasitikėjimo nacionaliniu teismu kriterijaus taikymo atvejų

⁵⁶ Ten pat, 44 punktas.

⁵⁷ 2016 m. liepos 28 d. sprendimas (C-379/15, EU:C:2016:603).

⁵⁸ Ten pat, 48 punktas.

⁵⁹ 2012 m. vasario 28 d. Sprendimas *Inter-Environnement Wallonie ir Terre wallonne* (C-41/11, EU:C:2012:103).

⁶⁰ 2016 m. liepos 28 d. Sprendimas *Association France Nature Environnement* (C-379/15, EU:C:2016:603, 51 punktas). Išskirta mano.

⁶¹ Ten pat, 52 punktas. Išskirta mano.

(geriausiai žino nacionalinis teismas). Vis dėlto kitos dvi bylos *Ferreira Da Silva e Brito* ir *Association France Nature Environnement* aiškiai priskirtinos prie objektyvaus kriterijaus taikymo atvejų (atsižvelgiant į objektyvias aplinkybes, teisėjas turėjo žinoti geriau).

82. Trečia, suprantama, kad tokie svyravimai dėl kriterijaus lemia gana skirtingus rezultatus. Aišku, kiekvienos bylos faktinės aplinkybės skiriasi. Vis dėlto, kalbant apie bendrą požiūrį, nėra iš karto aišku, kaip tarpusavyje suderinti, pavyzdžiui, Sprendimą *X ir van Dijk* ir Sprendimą *Ferreira Da Silva e Brito*. Galima būtų daryti prielaidą, kad pagrįstų abejonių gali būti (t. y. *acte clair* nebuvimas), jei dėl tų pačių nuostatų yra objektyvių prieštaringų nuomonių. Žinoma, dar pridėjus argumentus, susijusius su formalia galia ar valdžių atskyrimu, galima būtų išskirti Sprendimą *Intermodal Transports*: net jei tas pats Sąjungos teisės aktas skirtingų teismų teisiškai aiškinamas skirtingai, toks aiškinimas laikytinas „tik“ administracinės valdžios institucijų veikla, o ne teismo sprendimais.

83. Vis dėlto ir byloje *X ir van Dijk*, ir byloje *Ferreira Da Silva e Brito* dėl tų pačių Sąjungos teisės klausimų atitinkami teismai priėmė skirtingus sprendimus. Kadangi abi šios bylos buvo susijusios su *skirtingais* teismo procesais tose valstybėse narėse, vargu ar galima būtų teigti, kad kiekviena iš jų buvo susijusi su „vienkartinė“ žemesnės instancijos teismo klaida, kurią reikėjo ištaisyti galutinės instancijos teismui. Dėl tų pačių teisės akto nuostatų skirtingose bylose toje pat valstybėje narėje buvo pateiktas objektyviai skirtingas aiškinimas.

84. Kiekvienos bylos faktinės aplinkybės skiriasi. Taigi galima būtų nustatyti galimai reikšmingus abiejų bylų faktinių aplinkybių skirtumus, kurios pateisintų skirtingą rezultatą. Galbūt įdomiausias iš jų būtų teiginys, kad, nors byla *X ir van Dijk* buvo susijusi su pripažintu skirtingu aiškinimu *tik toje pačioje* nacionalinėje teisės sistemoje, byloje *Ferreira Da Silva e Brito* aiškinimo skirtumų būta ne tik vienoje valstybėje narėje, bet ir, regis, *visoje Sąjungoje*. Iš tiesų, kaip Teisingumo Teismas pažymėjo pastarajame sprendime, „dėl sąvokos „verslo perdavimas“ išaiškinimo kilo klausimų daugeliui nacionalinių teismų, kurie dėl šios priežasties manė esant būtina kreiptis į Teisingumo Teismą. Šie kilę klausimai rodo, kad ne tik yra abejonių dėl išaiškinimo, bet ir atsiranda rizika, kad teismų praktika Sąjungoje gali skirtis“⁶².

85. Ar Teisingumo Teismas tikrai ketino staiga taikyti Sprendimą *CILFIT* pažodžiui, t. y. kad nacionalinis teismas „privalo būti įsitikinęs, kad klausimas yra vienodai akivaizdus *kitų* valstybių narių teismams ir Teisingumo Teismui“⁶³, išskyrus vienas kitam prieštaraujančius sprendimus Sąjungos teisės klausimais *toje pačioje* valstybėje narėje? Įdomu, kad toks aiškinimas yra galimas. Vis dėlto čia slypi labai svarbi prielaida, t. y. kad atitinkami nacionaliniai aukščiausieji teismai turi „susitvarkyti savo namus“ ir suvienodinti nacionalinę jurisprudenciją. Tik tada, esant aiškinimo skirtumų valstybėse narėse, kiltų pareiga pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą⁶⁴.

⁶² 2015 m. rugsėjo 9 d. Sprendimas *Ferreira da Silva e Brito ir kt.* (C-160/14, EU:C:2015:565, 43 punktas).

⁶³ 1982 m. spalio 6 d. Sprendimas *CILFIT ir kt.* (283/81, EU:C:1982:335, 16 punktas). Išskirta mano.

⁶⁴ Vis dėlto šiuo aspektu žr. generalinio advokato N. Wahl išvadą sujungtose bylose *X ir van Dijk* (C-72/14 ir C-197/14, EU:C:2015:319, 68 punktas).

86. Vis dėlto nepaneigiama, kad apskritai šioje išvados dalyje apžvelgtą naujausią Teisingumo Teismo jurisprudenciją nelengva suderinti. Dėl šios aplinkybės nemažai autorių ėmė kalbėti apie tai, ar tik Teisingumo Teismas nebus nebyliai sušvelninęs Sprendime *CILFIT* nustatytus *acte clair* kriterijus⁶⁵. Atrodo, kad ir kai kurie nacionaliniai teismai šią aplinkybę suprato būtent taip⁶⁶.

87. Apibendrinamas laikyčiausi nuomonės, kad, atsižvelgiant į ką tik apžvelgtus jurisprudencijos skirtumus, jau *savaime* yra pagrindas įsikišti Teisingumo Teismui (didžiajai kolegijai), siekiant paaiškinti, kokia būtent šiuo metu yra pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pagal SESV 267 straipsnio trečią pastraipą apimtis ir kokios galimos šios pareigos išimtis.

C. *Problemos dėl Sprendimo CILFIT*

88. Šioje išvados dalyje norėčiau pabrėžti problemas (C), kuriomis, mano požiūriu, reikėtų grįsti Sprendimo *CILFIT* peržiūrą taip, kaip siūlau tolesniame šios išvados skyriuje (D). Problemas suskirsčiau į keturias kategorijas: *konceptualaus* pobūdžio problemos, kurios buvo būdingos Sprendimui *CILFIT* nuo pat pradžių (1); problemos, susijusios su Sprendimo *CILFIT* kriterijų *pagrįstumu* (2); problemos, susijusios su Sprendimo *CILFIT* kriterijų *sisteminiu* nesuderinamumu su Sąjungos teisėje numatytais kitų rūšių procedūromis ir teisių gynimo priemonėmis (3); ir galiausiai problemos, kilusios vėliau dėl paskesnės Sąjungos teisės ir Sąjungos teismų sistemos *raidos* (4).

1. *Konceptualios problemos*

89. Sprendimas *CILFIT*, toks, koks buvo priimtas, turi nemažai trūkumų. Būtent todėl Sprendimo *CILFIT* kriterijai konceptualiai kėlė problemų nuo pat pradžių.

90. Visų pirma kalbėčiau apie vadinamąją „*Hoffmann-Laroche-CILFIT* neatitiktį“. Kalbant paprasčiau, Sprendime *CILFIT* nustatytų išimčių logika neatitinka Sprendime *Hoffmann-Laroche* nustatytos pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pobūdžio.

91. Nuo pat Sprendimo *Hoffmann-Laroche* priėmimo 1977 m. Teisingumo Teismas ir toliau primygtinai pabrėžia, kad pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą tikslas yra neleisti, kad valstybėje narėje būtų suformuota jurisprudencija, kuria būtų nukrypta nuo kitų valstybių narių ir Teisingumo Teismo jurisprudencijos⁶⁷. Tokios pareigos kreiptis logika yra akivaizdžiai *struktūrinė* ir sutelkta į vienodą *aiškinimą* visoje Sąjungoje. Atrodo, kad jos atsiradimą skatinantis veiksnys ir pobūdis yra *objektyvus*, kai sutelkiamas dėmesys į jurisprudenciją apskritai, o ne vien į prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo nagrinėjamą konkrečią bylą: nacionalinė *jurisprudencija* (kitomis oficialiosiomis to laiko kalbomis „la jurisprudence“; „die Rechtsprechung“; „giurisprudenza“ arba „rechtspraak“) neturi skirtis⁶⁸.

⁶⁵ Pavyzdžiui, žr. Kornezov, A. „The New Format of the *Acte Clair* Doctrine and its Consequences“ CMLR, vol. 53, 2016, p. 1317; Limante, A. „Recent Developments in the *Acte Clair* Case Law of the ES Court of Justice: Towards a more Flexible Approach, JCMS, vol. 54, 2016, p. 1384; Gervasoni, S. „CJUE et cours suprêmes: repenser les termes du dialogue des juges?“ AJDA, 2019, p. 150.

⁶⁶ Pavyzdžiui, žr. 2018 m. rugsėjo 11 d. Sprendimą *Ústavní soud* (Konstitucinis Teismas, Čekija), byla Nr. II.ÚS 3432/17 (ECLI:CZ:US:2018:2.US.3432.17.1). Toje byloje *Ústavní soud* (Konstitucinis Teismas), ne kartą remdamasis Sprendimu *Ferreira Da Silva e Brito*, priešingai savo ankstesnei jurisprudencijai, atsisakė nubausti už pripažintą *Nejvyšší soud* (Čekijos Aukščiausiasis Teismas) nesikreipimą į Teisingumo Teismą, esant tokiai situacijai, kai Čekijos Respublikoje tuo pačiu Sąjungos teisės klausimu buvo priimti vienas kitam prieštaraujantys sprendimai. Pavyzdžiui, žr. kritiką Malenovský J. „Protichůdné zájmy v řízení o předběžné otázce a její důsledky“, *Právní rozhledy*, C.H. Beck, 6/2019, p. 191.

⁶⁷ Žr. šios išvados 51 punktą.

⁶⁸ 1977 m. gegužės 24 d. Sprendimas *Hoffmann-Laroche* (107/76, EU:C:1977:89, 5 punktas).

92. Vis dėlto maždaug po penkerių metų, kai minėtos pareigos išimtys buvo nustatytos Sprendime *CILFIT*, šių išimčių logika pirmiausia pradėta grįsti *konkrečia* byla ir *subjektyviomis* teismo abejonėmis toje *konkrečioje* byloje. Vienintelė tikra išimtis, atsižvelgiant į struktūrinius ar sisteminius argumentus, dėl kurios nacionalinis teismas turi įvertinti ne tik konkrečios bylos medžiagą, yra išimtis, susijusi su *acte éclairé*: precedento buvimu. Vis dėlto pirmoji išimtis (klausimo svarbos patvirtinimas) susijusi tik su konkrečia byla. Svarbiausia tai, kad *acte clair* išimtis laikoma keistu aspektu, susijusiu su konkrečia byla, iš kurių vieni yra objektyvūs ir bendri, o dauguma kitų – subjektyvūs, deriniu.

93. Mano nuomone, čia ir slypi tikroji problema. Paprastai būtų galima tikėtis, kad pareigos išimtys atspindės bendrą šios pareigos logiką ir tikslą. Tam tikru požiūriu jos turėtų atspindėti kitą to paties „medalio“ pusę. Vis dėlto išimtys yra faktiškai atsietos nuo pareigos, su kuria turėtų būti siejamos. Nors Sprendime *CILFIT* buvo skelbiamas siekis remtis Sprendimo *Hoffmann-Laroche* tikslais⁶⁹, vis dėlto jame išimtis imtasi aiškinti remiantis visiškai kitokia logika.

94. Antra (papildomas aspektas), trečiosios išimties (*acte clair*) genealogija, regis, patvirtina abejones, susijusias su sisteminiu šio atskiro teisinio „transplanto“ tinkamumu. Sprendime *CILFIT* Teisingumo Teismas, regis, iš esmės perėmė atsakovo ir prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusių teismo argumentus ir pavertė juos savaisiais: nagrinėjamo reglamento aiškinimas buvo „toks akivaizdus, jog nekelia jokių abejonių, todėl jam netaikomas reikalavimas pateikti Teisingumo Teismui prašymą priimti prejudicinį sprendimą“⁷⁰. Teisingumo Teismas savo sprendime iš esmės pritarė tokiam požiūriui, nors įterpė šiokių tokių niuansų, pridėdamas aiškinimo abejones apibūdinantį žodį „pagrįstos“.

95. Tai, kad tokia išimtis atsirado nagrinėjant konkretų ginčą, savaime nekelia problemų. Daugiau abejonių kelia galimybė išimtinai prancūzišką doktriną, kuri buvo sukurta visiškai kitokiomis aplinkybėmis ir kitu tikslu, paversti *sui generis* Sąjungos procedūra⁷¹. Vadinamoji „*acte clair* teorija“ buvo taikoma Prancūzijos teisėje skirtingomis aplinkybėmis, visų pirma bylose, susijusiose su tarptautinių sutarčių aiškinimu. Nors tarptautines sutartis iš esmės galėjo aiškinti tik užsienio reikalų ministras (nacionaliniams teismams buvo pavesta tik pritaikyti šį aiškinimą konkrečiai bylai), Prancūzijos teismai rėmėsi šia teorija, siekdami sustiprinti teismams suteiktus aiškinimo įgaliojimus vykdomosios valdžios turimų aiškinimo įgaliojimų nenaudai⁷². Nuo 1964 m. *Conseil d'État* (Valstybės Taryba, Prancūzija) pradėjo taikyti šią teoriją, nagrinėdama pareigą pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą savo pačios naudai⁷³. Greičiausiai norėdamas sukontroliuoti nacionalinį *acte clair* praktikos naudojimą Teisingumo Teismas perėmė ją ir perkėlė į Sąjungos teisės sistemą įrankį, kuris savo kilmės sistemoje atliko visiškai kitokią funkciją.

96. Trečia, net jei tikėtume, kad tokie „transfunkciniai teisiniai transplantai“ iš tikrųjų yra galimi ir nekelia pavojaus paciento (recipient) sveikatai, nepaneigiama, kad tai, kas anuomet buvo transplanuota į (tuometinės Bendrijos) teisės sistemą, tiesiog turėjo kitokią funkciją. Sprendime

⁶⁹ Žr. šios išvados 59 ir 60 punktus.

⁷⁰ Žr. 1982 m. spalio 6 d. Sprendimą *CILFIT ir kt.* (283/81, EU:C:1982:335, 3 punktas).

⁷¹ Šiuo klausimu žr. generalinio advokato F. Capotorti išvadą byloje *CILFIT ir kt.* (283/81, EU:C:1982:267), kuris, kritiškai paaikšinęs prancūziškosios „*acte clair* teorijos“ kilmę, taip pat atsisakė semtis įkvėpimo iš Italijos konstitucinės teisės („akivaizdaus svarbos nebuvimo“ kriterijus), siekiant nustatyti pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą apimtį pagal Sąjungos teisę.

⁷² Dėl Prancūzijos teismų praktikos, susijusios su *acte clair* apskritai, žr., pavyzdžiui, Lagrange, M. „Cour de justice européenne et tribunaux nationaux – La théorie de „l'acte clair“: pomme de discorde ou trait d'union?“, *Gazette du Palais*, 1971 m. kovo 19 d., Nos 76–78, p. 1; konkrečiai dėl Sąjungos teisės žr., pavyzdžiui, Lesguillons, H. „Les juges français et l'article 177“, *Cahiers de droit européen* 4, 1968, p. 253.

⁷³ 1964 m. birželio 19 d. Prancūzijos *Conseil d'État* (Valstybės Taryba) sprendimas *Société des pétroles Shell-Berre*, Nr. 47007, žinomas kaip pirmas sprendimas, kuriame *Conseil d'État* (Valstybės Taryba) taikė „*acte clair* teoriją“ Sąjungos teisei.

CILFIT nustatytos išimtis, visų pirma *acte clair* išimtis, ir toliau buvo siejamos su jokių pagrįstų abejonių dėl *konkrečios bylos baigties* nebuvimu. Buvo ir toliau kalbama apie teisingą Sąjungos teisės aiškinimą ir taikymą konkrečioje byloje.

97. Vis dėlto reikalavimas kiekvienu konkrečiu atveju tikrinti teisingą teisės taikymą yra labai sunki užduotis. Tokį idealą labai sunku pasiekti net tose nacionalinėse sistemose, kurios yra *hierarchinio* pobūdžio ir grindžiamos plačia individualia konkrečių sprendimų teisingumo kontrole, kai aukštesnės instancijos teismai kasmet peržiūri tūkstančius ar net dešimtis tūkstančių sprendimų. Vis dėlto tokia ideali sisteminė logika yra svetima labiau *koordinuotoms* teismų sistemoms, kurios daugiausia grindžiamos precedentų galia ir kuriose gali būti reikšmingas vos vienas precedentas⁷⁴. Mano nuomone, galima diskutuoti dėl to, kiek Sąjungos teisėje numatyta esama teismų sistema yra arti tokio koordinuoto idealo. Vis dėlto neabejotina, kad ji yra labai toli nuo pirmojo (hierarchinio) modelio.

98. Galiausiai Sprendime *CILFIT* nustatytos pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą išimtis gali panaikinti ribą tarp Sąjungos teisės aiškinimo ir taikymo, skirtą tinkamai atskirti užduotims pagal SESV 267 straipsnį. Jei tam, kad būtų taikoma pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą išimtis, reikia nustatyti, kad konkrečioje byloje nekyla jokių pagrįstų abejonių dėl teisingo Sąjungos teisės aiškinimo, tada kur, bent apytikriai, yra toji riba tarp Teisingumo Teismui ir nacionaliniams teismams tenkančių užduočių?

2. Pagrįstumas

99. Nėra reikalo vėl kurstyti diskusijų dėl to, ar Sprendime *CILFIT* nustatyti kriterijai, visų pirma susiję su jokių pagrįstų abejonių dėl teisingo Sąjungos teisės aiškinimo ir taikymo konkrečioje byloje nebuvimu (*acte clair* išimtis), laikytini kontroliniu sąrašu, ar tiesiog priemonių rinkiniu. Bėda ta, kad jie nėra nei viena, nei kita. Jei tai būtų kontrolinis sąrašas, jo nebūtų įmanoma užbaigti. Jei tai būtų priemonių rinkinys, kiltų pasirinkimo problema – kuri priemonė turėtų būti naudojama konkrečiu atveju. Pasirinkimo problema akivaizdžiai tampa sunkesnė galimos pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą vykdymo etape: jei nėra aiškių kriterijų, kaip šios pareigos vykdymas galėtų būti užtikrintas nesavavališkai?

100. Nemažai generalinių advokatų jau anksčiau yra pateikę pastabų dėl tokių kriterijų pagrįstumo stokos. Įdomu ir tai, kad šių kriterijų netaiko nei nacionaliniai teismai, nei Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – EŽTT), įskaitant teismus, kurie iš tikrųjų užtikrina pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą vykdymą.

101. Pirma, pradedant nuo garsiai nuskambėjusių generalinio advokato F. Jacobs dvejonių dėl tam tikrų moteriškų drabužių ir jų priskyrimo pizamoms muitų tikslais, nemažai buvusių generalinių advokatų kritikavo praktinius sunkumus, susijusius su *acte clair* išimtimi. Byloje *Wiener* generalinis advokatas F. Jacobs atmetė poziciją, kad „Sprendimas [*CILFIT*] turėtų būti laikomas tokiu, pagal kurį reikalaujama, kad nacionaliniai teismai nagrinėtų bet kurį Bendrijos aktą kiekviena Bendrijos oficialiąja kalba <...> Daugeliu atvejų tai reikštų neproporcingas nacionalinių teismų pastangas“, pažymėdamas, kad būtų gana keista reikalauti, kad nacionaliniai teismai

⁷⁴ Žr. Damaška, M. R., „The Faces of Justice and State Authority: A Comparative Approach to the Legal Process“. Yale University Press, 1986, p. 16.

taikytų metodą, „kurį, regis, retai taiko pats Teisingumo Teismas“⁷⁵. Jis taip pat pažymėjo, kad „jei Sprendimas [CILFIT] būtų suprantamas siaurai, tuomet visi galutinės instancijos teismai turėtų pateikti kiekvieną Bendrijos teisės klausimą <...>“⁷⁶.

102. Savo išvadoje byloje *Intermodal Transports* generalinė advokatė Ch. Stix-Hackl nurodė, kad jei nacionalinių teismų būtų reikalaujama nagrinėti tuometinės Bendrijos teisės nuostatą kiekviena oficialiąja Bendrijos kalba, „nacionaliniams teismams tai būtų pernelyg didelė našta“⁷⁷. Jos nuomone, Sprendime *CILFIT* nustatyti kriterijai negali būti naudojami kaip „schematiška sprendimų priėmimo instrukcija“⁷⁸. Savo išvadoje byloje *Gaston Schul* generalinis advokatas D. Ruiz-Jarabo Colomer pabrėžė poreikį peržiūrėti visą Sprendimą *CILFIT*, pažymėdamas, kad „siūlomo „patikrinimo“ buvo neįmanoma įgyvendinti tuo laiku, kai jis buvo nustatytas, o 2005 metais jis pasirodė neatitinkantis realybės“⁷⁹. Savo išvadoje byloje *X ir van Dijk* generalinis advokatas N. Wahl siekė pabrėžti diskreciją, kurią nacionaliniai galutinės instancijos teismai neišvengiamai privalo turėti, kai vertina, ar jiems kyla pareiga pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą, teigdamas, kad Sprendime *CILFIT* nustatyti kriterijai turėtų būti laikomi priemonių rinkiniu, ir padarydamas išvadą, kad, „jei nacionalinis galutinės instancijos teismas yra pakankamai tikras dėl savo išaiškinimo, todėl gali prisiimti atsakomybę (ir galimą kaltę) už ES teisės klausimo sprendimą be Teisingumo Teismo pagalbos, jis turėtų turėti teisę pagal įstatymą taip pasielgti“⁸⁰.

103. Nemanau, kad reikia kartoti argumentus, kuriuos jau ir taip labai iškalbingai pateikė minėti generaliniai advokatai, ar įrodinėti, kodėl ir kaip Sprendime *CILFIT* nustatyti kriterijai, vertinami pavieniui ir tokie, kokie yra, laikomi visiškai nepagrįstais. Iš tiesų, kaip reikšmingai ir sąmojingai pažymėjo generalinis advokatas N. Wahl, „susidurti su „tikra“ *acte clair* padėtimi galimybių būtų tiek pat, kiek sutikti vienaarą“⁸¹.

104. Trumpiau tariant, Sprendime *CILFIT* nustatyti kriterijai, susiję su *acte clair* išimties nustatymu, neišvengiamai persmelkti konceptualios problemos, kurią jau pažymėjau šioje išvadoje⁸². Kita vertus, yra nemaža dalis *subjektyvumo*, kurio neįmanoma atpažinti, taigi, ir peržiūrėti: nacionaliniai teismai privalo būti „įsitikinę“, kad klausimas yra ne tik „vienodai akivaizdus kitų valstybių narių teismams ir Teisingumo Teismui“, bet ir „būtinai bylai išspręsti“ ir dėl jo turi būti kilę subjektyvių „pagrįstų abejonių“. Kita vertus, tie aspektai, kurie nurodyti *objektyviai*, yra tiesiog neįgyvendinami bent paprastiems nacionaliniams teisėjams, neturintiems tokių savybių, tiek laiko ir išteklių, kaip R. Dworkin teisėjas Heraklis (palyginti (visas) kalbines versijas, aiškinti kiekvieną Sąjungos teisės nuostatą atsižvelgiant į visą Sąjungos teisę, kartu puikiai nusimanyti apie jos raidos stadiją šios nuostatos aiškinimo dieną).

105. Antra, ir tai turbūt suprantama, atsižvelgiant į pirmesnę aspektą, nacionaliniai galutinės instancijos teismai, nagrinėdami trečiąją pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą išimtį, beveik netaiko Sprendime *CILFIT* nustatytą „*acte clair*“ kriterijų nuosekliai ir

⁷⁵ Generalinio advokato F. Jacobs išvada byloje *Wiener SI* (C-338/95, EU:C:1997:352, 65 punktas). Žr. taip pat generalinio advokato A. Tizzano išvadą byloje *Lyckeskog* (C-99/00, EU:C:2002:108, 75 punktas).

⁷⁶ Generalinio advokato F. Jacobs išvada byloje *Wiener SI* (C-338/95, EU:C:1997:352, 58 punktas).

⁷⁷ C-495/03, EU:C:2005:215, 99 punktas.

⁷⁸ Ten pat, 100 punktas.

⁷⁹ Generalinio advokato D. Ruiz-Jarabo Colomer išvada byloje *Gaston Schul Douane-expediteur* (C-461/03, EU:C:2005:415, 52 punktas).

⁸⁰ Sąjungtos bylos C-72/14 ir C-197/14, EU:C:2015:319, 69 punktas.

⁸¹ Ten pat, 62 punktas.

⁸² Žr. šios išvados 81 punktą.

sistemiškai⁸³. Žinoma, nacionaliniai galutinės instancijos teismai kai kuriais atvejais cituoja Sprendimą *CILFIT*. Vis dėlto tai nereiškia, kad jame nustatyti kriterijai, visų pirma konkretūs reikalavimai, susiję su *acte clair* buvimu, iš tikrųjų būtų taikomi tokie, kokie yra⁸⁴. Pasitaiko, kad nacionaliniai teismai pakeičia Sprendimo *CILFIT* kriterijus savo kriterijais ir standartais. Pavyzdžiui, Prancūzijos aukščiausieji teismai dažnai laikosi pozicijos, kad pareiga pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą atsiranda kilus „rimtų sunkumų“ aiškinant Sąjungos teisę, ir taip pareiga pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą tampa daug lankstesnė už kylančią iš Sprendimo *CILFIT* teksto ir prasmės⁸⁵. Be to, kiti aukščiausieji teismai pareigą pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą daugiausia grindžia iškelto klausimo pobūdžiu, neatsižvelgiant į tai, ar kyla aiškinimo abejonių⁸⁶.

106. Trečia, kai kuriose valstybėse narėse pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą laikymasi tikrina Konstituciniai Teismai, nagrinėdami individualų konstitucinį skundą, kai remiamasi teise į pagal įstatymą įsteigtą teismą arba teisingą bylos nagrinėjimą⁸⁷. Vis dėlto tose sistemose patvirtintas bendras kriterijus iš tikrųjų yra daug švelnesnis už nustatytąjį Sprendime *CILFIT* ir siejamas su akivaizdžiai netinkamu ar savavališku Sąjungos teisės aiškinimu ir neretai apima pareigą tinkamai pagrįsti priežastį, kodėl nereikėjo Teisingumo Teismui pateikti prašymo priimti prejudicinį sprendimą⁸⁸.

⁸³ Dėl lyginamųjų pavyzdžių žr., pavyzdžiui, 2002 m. gegužės 20 ir 21 d. Helsinkyje surengtam Europos Sąjungos Valstybių Tarybų ir Aukščiausiųjų administracinių teismų asociacijos 18-ajam kolokvijumui skirtas nacionalines ataskaitas dėl prašymo priimti prejudicinį sprendimą pateikimo Europos Sąjungos Teisingumo Teismui (<http://www.aca-europe.eu/index.php/en/colloques-top-en/240-18th-colloquium-in-helsinki-from-20-to-21-may-2002>); 2019 m. gegužės mėn. Teisingumo Teismo Bibliotekos, tyrimų ir dokumentacijos generalinio direktorato tiriamąją apžvalgą Nr. 19/004 „Application of the CILFIT case-law by national courts or tribunals against whose decisions there is no judicial remedy under national law“ (https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2020-01/ndr-CILFIT_synthese_en.pdf); arba Fenger, N. ir Broberg, M. „Finding Light in the Darkness: On The Actual Application of the *acte clair* Doctrine“, 30 *Yearbook of European Law*, vol. 30, Nr. 1, 2011, p. 180.

⁸⁴ Galiausiai buvo pradėta vartoti sąvoka „jokių pagrįstų abejonių“, bet jos turinys buvo pakeistas. Pavyzdžiui, dėl Kipro žr. 2013 m. birželio 15 d. *Anotato Dikastioio* (Aukščiausiasis Teismas) *Cypra Limited v. Kipriakis Dimokratias*, apeliacinis skundas 78/2009 (pareiga pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą egzistuoja tik tada, kai nagrinėjama Sąjungos teisė nėra „nekelianti abejonių“); Anglijos teisėje buvo įgyvendintas šiek tiek švelnesnis kriterijus, palyginti su reikalavimu „jokių pagrįstų abejonių“, žr. *O'Byrne v. Aventis Pasteur SA* [2008] UKHL 34 (*House of Lords*), 23 punktas (prašymo priimti prejudicinį sprendimą pateikti nebūtina, jei nagrinėjamos nuostatos aiškinimas „akivaizdžiai nekelia pagrįstų abejonių“) ir *R. (on the application of Buckinghamshire CC) v. Secretary of State for Transport* [2014] UKSC 3 (*Supreme Court*), 127 punktas (būtinybės pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą nėra, kai nagrinėjamos nuostatos aiškinimas „nekelia pagrįstų abejonių“).

⁸⁵ Pavyzdžiui, žr. 2014 m. vasario 26 d. *Conseil d'État* (Valstybės Taryba) sprendimą 1e/6e SSR, Nr. 354603, ECLI:FR:XX:2014:354603. 20140226; 2018 m. liepos 11 d. *Cour de Cassation* (Kasacinis Teismas) 1e civ., Sprendimą Nr. 17-18177, ECLI:FR:CCASS:2018:C100737. Nors pirmasis teismas bendrai remiasi „didelių sunkumų“ kriterijumi, antrasis naudoja ir kitus kriterijus.

⁸⁶ Jei byloje kyla „bendros svarbos aiškinimo klausimų“ (Kipro *Anotato Diskastio Kyprou* (Aukščiausiasis Teismas), *Proedros Tis Demokratias v. Vouli Ton Antiprosopon*, 2017 m. balandžio 5 d. apeliacinis skundas 5/2016) arba jei kyla Sąjungos teisės aiškinimo, o ne taikymo klausimas (2007 m. birželio 26 d. Maltos *Qorti tal-Appell* (Apeliacinis teismas) sprendimas *GIE Pari Mutuel Urbain (PMU) vs Bell Med Ltd & Computer Aided Technologies Ltd* (224/2006/1)).

⁸⁷ Dėl lyginamosios apžvalgos žr. Solar, N. „Vorlagepflichtverletzung mitgliedstaatlicher Gerichte und ihre Sanierung“, *Neuer Wissenschaftlicher Verlag*, Viena, 2004; arba Warnke, M. „Die Vorlagepflicht nach Art. 234 Abs. 3 EGV in der Rechtsprechungspraxis des BVerfG im Vergleich zu den Verfassungsgerichtsbarkeit der EG-Mitgliedstaaten“, Peter Lang, Frankfurtas, 2004. Pavyzdžiui, žr. naujesnes konkrečių šalių ataskaitas Coutron, L. (dir.) „L'obligation de renvoi préjudiciel à la Cour de justice: une obligation sanctionnée?“, Bruylant, Briuselis, 2014 arba atskirų autorių straipsnius 2015 m. specialiajame leidinyje *German Law Journal*, vol. 16/6, visų pirma Lacchi, C. „Review by Constitutional Courts of the Obligation of National Courts of Last Instance to Refer a Preliminary Question to the Court of Justice of the ES“, p. 1663.

⁸⁸ Pavyzdžiui, žr. Vokietijoje 2018 m. gegužės 9 d. *Bundesverfassungsgericht* (Federalinis Konstitucinis Teismas) priimtą nutartį – 2 BvR 37/18; Ispanijoje – 2004 m. balandžio 19 d. *Tribunal Constitucional* (Konstitucinis Teismas) sprendimą STC 58/2004 (ECLI:ES:TC:2004:58); Čekijoje – 2009 m. sausio 8 d. *Ústavní soud* (Konstitucinis Teismas) sprendimą Nr. II. ÚS 1009/08; Kroatijoje – 2016 m. gruodžio 13 d. *Ustavni sud Republike Hrvatske* (Kroatijos Respublikos Konstitucinis Teismas) sprendimą Nr. U-III-2521/2015; Slovakijoje – 2012 m. balandžio 18 d. *Ústavný súd* (Konstitucinis Teismas) sprendimą Nr. II. ÚS 140/2010; Slovėnijoje – 2013 m. lapkričio 21 d. *Ustavno sodišče* (Konstitucinis Teismas) sprendimą Nr. Up-1056/11, ECLI:SI:USRS:2013:Up.1056.11.

107. Galima manyti, kad nacionaliniai Konstituciniai Teismai pareišką pateikti Teisingumo Teismui prašymą priimti prejudicinį sprendimą pagal SESV 267 straipsnio trečią pastraipą tikrina pagal savo *nacionalinius* konstitucingumo ir pagrindinių teisių apsaugos standartus ir sampratą. Taip neabejotinai yra kalbant apie tai, ar atitinkamos teisės nustatymas *per se* (teisės į pagal įstatymą įsteigtą teismą arba teisingą bylos nagrinėjimą, teisės į tinkamą teisinį procesą ar kt.) bus užtikrinamas nacionalinėje teisės sistemoje. Kitaip yra kalbant apie vidaus kriterijus, t. y. konkrečias sąlygas, kuriomis turėtų būti pateikiamas prašymas priimti prejudicinį sprendimą. Dėl šio aspekto galima daryti prielaidą, kad nacionalinėse konstitucinėse normose šiuo klausimu nieko nenurodyta. Vis dėlto, kalbant apie veiksmingą pareigos vykdymą, atrodo, kad nė vienas nacionalinis Konstitucinis Teismas iš tikrųjų nėra rėmęsis Sprendimo *CILFIT* kriterijais.

108. Ketvirta, EŽTT remiasi Sprendimo *CILFIT* kriterijais, peržiūrėdamas nacionalinių galutinės instancijos teismų prašymo priimti prejudicinį sprendimą nepateikimą Teisingumo Teismui remiantis Europos žmogaus teisių konvencijos (toliau – EŽTK) 6 straipsnio 1 dalyje nustatyta teise į teisingą bylos nagrinėjimą. Pavyzdžiui, Sprendime *Dhahbi prieš Italiją* EŽTT konstatavo EŽTK 6 straipsnio 1 dalies pažeidimą, nes nacionalinis teismas nemotyvavo atsisakymo pateikti prejudicinį klausimą Teisingumo Teismui. EŽTT pažymėjo, kad Italijos Kasacinis Teismas nenurodė ieškovo prašymo kreiptis prejudicinio sprendimo ir nepaaiškino, kodėl nusprendė, kad iškeltas klausimas nesuteikė pagrindo kreiptis į Teisingumo Teismą, taip pat nenurodė jokios savo jurisprudencijos⁸⁹. Vis dėlto kitose bylose EŽTT nusprendė, kad atsisakymo pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą motyvų santraukos pakako, jei nacionalinis teismas kitoje savo sprendimo dalyje jau konstatavo, kad toks prašymas nereikalingas⁹⁰. EŽTT taip pat yra konstatavęs, kad jei nacionalinis galutinės instancijos teismas atsisako pateikti prejudicinį klausimą arba jo nepateikia, jis privalo nurodyti tokio atsisakymo priežastis atsižvelgiant į Teisingumo Teismo jurisprudencijoje numatytas išimtis. Jis visų pirma privalo nurodyti priežastis, dėl kurių laiko klausimą nesvarbiu, ar Teisingumo Teismas jau yra išaiškinęs nagrinėjamą Sąjungos teisės nuostatą ir ar teisingas Sąjungos teisės aiškinimas yra toks akivaizdus, kad dėl jo nekyla jokių pagrįstų abejonių⁹¹.

109. Apskritai, nors atlikdamas peržiūrą EŽTT nurodo Sprendimą *CILFIT*, jis ir toliau daugiausia dėmesio skiria nacionalinio sprendimo nesikreipti motyvams. Taigi, pernelyg nesvarstydamas esmės, ir tikrai išsamiai neanalizuodamas kriterijaus „jokių pagrįstų abejonių“, nors Sprendime *CILFIT* to faktiškai reikalaujama, EŽTT tikrina, ar nacionaliniai galutinės instancijos teismai deramai paaiškino, kodėl nusprendė, kad Sprendime *CILFIT* nustatyti kriterijai yra įvykdyti, ir nenagrinėja iš esmės, ar taip tikrai yra.

110. Apibendrinamas darau išvadą, jog tai, kad dėl Sprendimo *CILFIT* kriterijų taikymo logikos nėra jokių pagrįstų gairių, parodo ne tik buvusių generalinių advokatų ilgainiui išreikšta kritika (kuri yra stebėtina nuosekli). Tą pačią problemą parodo paprasčiausia aplinkybė, kad subjektai, kuriems tenka užduotis taikyti šį įpareigojimą, ypač tie, kurie faktiškai užtikrina jo įgyvendinimą, regis, nesivadovauja Teisingumo Teismo pateiktu išaiškinimu. Manau, taip yra ne todėl, kad jie vienokiais ar kitokiais būdais siektų nepaisyti Teisingumo Teismo išaiškinimo. Tai labiau panašu į savisaugos mechanizmą. *Impossibile nulla est obligatio*.

⁸⁹ 2014 m. balandžio 8 d. EŽTT sprendimas *Dhahbi prieš Italiją*, CE:ECHR:2014:0408JUD001712009, 33 punktas. Dėl neseniai konstatuotų pažeidimų žr., pavyzdžiui, 2019 m. balandžio 16 d. EŽTT sprendimo *Baltic Master prieš Lietuvą*, CE:ECHR:2019:0416JUD005509216, 36–38 punktus ir 2020 m. vasario 13 d. EŽTT sprendimo *Sanofi Pasteur prieš Prancūziją*, CE:ECHR:2020:0213JUD002513716, 81 punktą.

⁹⁰ 2018 m. balandžio 24 d. EŽTT sprendimo *Baydar prieš Nyderlandus*, CE:ECHR:2018:0424JUD005538514, 43 punktas.

⁹¹ 2011 m. rugsėjo 20 d. EŽTT sprendimo *Ullens de Schooten ir Rezabek prieš Belgiją*, CE:ECHR:2011:0929JUD000398907 ir 3835307, 62 punktas ir 2012 m. balandžio 10 d. Sprendimo *Vergauwen ir kt. prieš Belgiją*, CE:ECHR:2012:0410JUD00483204, 89 ir 90 punktai.

3. Sąjungos teisėje numatytų teisių gynimo priemonių sisteminė darna

111. Yra dar vienas argumentas, kodėl būtina peržiūrėti Sprendimą *CILFIT*: sisteminė, horizontalioji Sąjungos teisėje numatytų teisių gynimo priemonių darna. Trumpai tariant, Sprendime *CILFIT* nustatyti kriterijai netgi savotiškai atitrūkė nuo pačioje Sąjungos teisėje numatytų pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pagal SESV 267 straipsnio trečią pastraipą vykdymo užtikrinimo priemonių.

112. Aišku, šiuo metu šalims nėra prieinama konkreti Sąjungos teisėje numatyta teisių gynimo priemonė, kuria jie galėtų pasinaudoti, manydami, kad buvo pažeista jų teisė į tai, kad pagal SESV 267 straipsnio trečią pastraipą būtų kreiptasi į Teisingumo Teismą⁹². Tai yra logiška pasekmė Teisingumo Teismo nuolatinio tvirtinimo, kad pagrindinės bylos šalys neturi automatinės teisės į tai, kad būtų pateiktas prašymas priimti prejudicinį sprendimą, nes SESV 267 straipsnis nėra ta nuostata, kuria šalys galėtų remtis nacionalinio teismo nagrinėjamoje byloje kaip teisių gynimo priemone⁹³. Atsižvelgiant į (ligšiolinę) griežtą nacionalinių Konstitucinių Teismų⁹⁴ ir EŽTT jurisprudenciją⁹⁵, pagal kurią, jei yra įvykdomi objektyvūs pareigos kreiptis kriterijai, tos bylos šalys turi (subjektinę) teisę, kad jų atvejis būtų perduotas Teisingumo Teismui, kuri neatsiejama nuo jų teisės į teisingą bylos nagrinėjimą, vis dėlto būtų galima galvoti, kad gal tai yra ne vienintelis galimas požiūris⁹⁶.

113. Kadangi nėra „tiesioginės“ teisių gynimo priemonės, pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pagal SESV 267 straipsnio trečią pastraipą vykdymas galėtų būti užtikrintas pareiškiant ieškinį dėl valstybės atsakomybės arba ieškinį dėl pažeidimo. Vis dėlto nuo čia situacija pradeda komplikuotis.

114. Viena vertus, nuo tada, kai buvo priimtas Sprendimas *Köbler*, nacionaliniuose teismuose galima reikalauti žalos atlyginimo dėl privačių asmenų teisių pažeidimo bylą galutine instancija nagrinėjusio teismo sprendimu⁹⁷. Tam, kad toks ieškinytis būtų patenkintas, pažeista teisės norma turi būti siekiama suteikti privatiems asmenims teisių; pažeidimas turi būti pakankamai sunkus, ir tarp valstybei tenkančios pareigos pažeidimo ir nuo jo nukentėjusių asmenų patirtos žalos ar nuostolių turi būti tiesioginis priežastinis ryšys. Valstybės atsakomybei už nuostolius ar žalą dėl bylą galutine instancija nagrinėjusio nacionalinio teismo sprendimo taikomos tos pačios sąlygos⁹⁸.

115. Vis dėlto yra dvi problemos. Pirma, kadangi SESV 267 straipsnio trečia pastraipa nėra norma, kuria „siekiama suteikti privatiems asmenims teisių“, pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą nevykdymas *savaimė* negali užtraukti valstybės atsakomybės. Antra, neatsižvelgiant į

⁹² 1975 m. pranešime Teisingumo Teismas siūlė numatyti tinkamą teisių gynimo priemonę dėl tuometinio EEB 177 straipsnio pažeidimų, sudarant pagrindinės bylos šalims galimybę tiesiogiai kreiptis į Teisingumo Teismą arba numatant privalomą ieškinį dėl įsipareigojimų neįvykdymo, arba galiausiai ieškinį dėl žalos atlyginimo prieš atitinkamą valstybę, kurį pareiktų neigiamą poveikį patyrusi šalis (*Reports on European Union*. Europos Bendrijų biuletenis (Priedas 9/75, p. 18).

⁹³ Šiuo klausimu žr. 2013 m. liepos 18 d. Sprendimą *Consiglio Nazionale dei Geologi* (C-136/12, EU:C:2013:489, 28 punktą ir jame nurodyta jurisprudencija).

⁹⁴ Apžvelgta šios išvados 106 punkte.

⁹⁵ Žr. šios išvados 108 ir 109 punktus.

⁹⁶ Šiuo klausimu žr., pavyzdžiui, Baquero Cruz, J. „The Preliminary Rulings Procedure: Cornerstone or Broken Atlas?“ in Baquero Cruz, J., *What's Left of the Law of Integration? Decay and Resistance in European Union Law*. Oxford University Press, 2018, p. 64 ir 65.

⁹⁷ 2003 m. rugsėjo 30 d. sprendimas (C-224/01, EU:C:2003:513, 36 punktą).

⁹⁸ Pavyzdžiui, žr. 2003 m. rugsėjo 30 d. Sprendimą *Köbler* (C-224/01, EU:C:2003:513, 51 ir 52 punktai); 2016 m. liepos 28 d. Sprendimą *Tomášová* (C-168/15, EU:C:2016:602, 22 ir 23 punktai) ir 2019 m. liepos 29 d. Sprendimą *Hochtief Solutions Magyarországi Fióktelepe* (C-620/17, EU:C:2019:630, 35 ir 36 punktai).

šią aplinkybę, kalbant objektyviai Sprendime *CILFIT* nustatyti kriterijai neturi jokios įtakos vertinant, ar buvo pažeistos kitos Sąjungos teisės normos⁹⁹. Tokiais atvejais taikomas *akivaizdaus* taikytinos teisės normos *pažeidimo*, kuris gali būti pripažintas *pakankamai aiškiu*, standartas¹⁰⁰.

116. Kita vertus, yra ieškinys dėl išipareigojimų neįvykdymo pagal SESV 258 straipsnį. Tai, kas daugelį metų buvo įmanoma tik teoriškai¹⁰¹, buvo visiškai įgyvendinta 2018 m. Sprendimo *Komisija / Prancūzija*¹⁰² rezoliucinėje dalyje Teisingumo Teismas konstatavo, kad valstybė narė pažeidė Sąjungos teisę *būtent* todėl, kad galutinės instancijos teismas nepateikė Teisingumo Teismui (*vieno*) prašymo priimti prejudicinį sprendimą, kad įvykdytų jam pagal SESV 267 straipsnio trečią pastraipą tenkančią pareigą, esant tokiai situacijai, kai nagrinėjamų Sąjungos materialinės teisės nuostatų aiškinimas nebuvo toks akivaizdus, kad nekiltų jokių pagrįstų abejonių.

117. Tai konstatuodamas, Teisingumo Teismas rėmėsi Sprendimu *CILFIT*¹⁰³ arba bent bendru jo reikalavimu, kad nekiltų jokių pagrįstų abejonių. Teisingumo Teismas pirmiausia pažymėjo, kad *Conseil d'État* (Valstybės Taryba) nusprendė nukrypti nuo ankstesnio Teisingumo Teismo sprendimo dėl Jungtinės Karalystės teisės aktų, motyvuodama tuo, kad nagrinėjama Jungtinės Karalystės sistema skyrėsi nuo Prancūzijos sistemos, „nors negalėjo būti tikra, kad jos pagrindimas yra toks pat akivaizdus Teisingumo Teismui“¹⁰⁴. Taigi Teisingumo Teismas konstatavo, jog dėl to, kad *Conseil d'État* (Valstybės Taryba), kuri, priimdama du sprendimus, nepateikė prašymo priimti prejudicinį sprendimą, „priėmė sprendimą, pagrįstą SESV 49 ir 63 straipsnių aiškinimu, kuris prieštarauja šių nuostatų aiškinimui, pateiktam šiame sprendime, [o tai reiškia] kad *Conseil d'État* (Valstybės Taryba) sprendimo priėmimo momentu buvo negalima atmesti pagrįstos abejonės dėl šio aiškinimo egzistavimo“¹⁰⁵.

118. Vertėtų pažymėti tris aspektus, susijusius su minėtu sprendimu. Pirma, toje byloje dėl išipareigojimų neįvykdymo neabejotinai pats Teisingumo Teismas turėjo taikyti Sprendimą *CILFIT*. Vis dėlto tame sprendime Teisingumo Teismas konstatavo tik tai, kad Sprendime *CILFIT* nustatytas bendras kriterijus, ir netikrino bei netaikė konkrečių kriterijų. Į akį krinta tai, kad nebuvo aptarti ne tik galimai prieštaringi kitų valstybių narių galutinės instancijos teismų ar netgi kitų Prancūzijos teismų sprendimai, bet ir ankstesnė paties Teisingumo Teismo jurisprudencija šiuo klausimu, išskyrus vieną precedentą.

119. Antra, tokį „griežtesnių *CILFIT*“ kriterijų patvirtinimą, bent atsižvelgiant į šio sprendimo esmę, gana sunku suderinti su naujausia Teisingumo Teismo jurisprudencija tuo pačiu klausimu, visų pirma įtvirtinta šioje išvadoje jau aptartuose sprendimuose *X ir van Dijk* ir *Ferreira Da Silva e*

⁹⁹ Nors jos atrodytų taikytinos – šiuo klausimu žr. 2003 m. rugsėjo 30 d. Sprendimą *Köbler* (C-224/01, EU:C:2003:513, 118 punktas).

¹⁰⁰ Pagal jį pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pažeidimas gali būti tik vienas iš veiksnių, į kurių atsižvelgtina. Pavyzdžiui, žr. 2003 m. rugsėjo 30 d. Sprendimą *Köbler* (C-224/01, EU:C:2003:513, 55 punktas); 2016 m. liepos 28 d. Sprendimą *Tomášová* (C-168/15, EU:C:2016:602, 25 punktas) ir 2019 m. liepos 29 d. Sprendimą *Hochtief Solutions Magyarországi Fióktelepe* (C-620/17, EU:C:2019:630, 42 punktas).

¹⁰¹ Žr. 2003 m. gruodžio 9 d. Sprendimą *Komisija / Italija* (C-129/00, EU:C:2003:656) ir 2009 m. lapkričio 12 d. Sprendimą *Komisija / Ispanija* (C-154/08, nepaskelbtas Rink., EU:C:2009:695). Abiem atvejais byla buvo bendrai susijusi su nacionalinės teisės arba administracinės praktikos nesuderinamumu su kitomis Sąjungos materialinės teisės nuostatomis. Vis dėlto, ypač antruoju atveju, buvo gana aišku, kad taip nutiko dėl *Tribunal Supremo* (Aukščiausiasis Teismas, Ispanija) kaltės, nes jis nepateikė prašymo priimti prejudicinį sprendimą (visų pirma žr. to sprendimo 124–126 punktus).

¹⁰² 2018 m. spalio 4 d. Sprendimas *Komisija / Prancūzija (Mokestis prie šaltinio)* (C-416/17, EU:C:2018:811).

¹⁰³ Ten pat, 110 punktas.

¹⁰⁴ Ten pat, 111 punktas.

¹⁰⁵ Ten pat, 112 punktas.

*Brito*¹⁰⁶. Nors, regis, būtent Sprendime *X ir van Dijk* nustatytą naująją taisyklę buvo galima laikyti švelniu prisilietimu prie problemos, tas švelnus prisilietimas staiga dar kartą pavirto tvirtais gniaužtais.

120. Trečia, dėl viso, kas išdėstyta, kai kurie subjektai gali jausti tam tikrą nuoskaudą dėl sunkiai pagrindžiamos atrankos, susijusios su tuo, kas iš tikrųjų taikoma ir vykdoma, taip pat, kodėl ir kaip toks taikymas ir vykdymas vyksta. Tikrai nenoriu pasakyti, kad Komisija neturėtų visiškos diskrecijos spręsti, ar pareikšti ieškinį pagal SESV 258 straipsnį, kaip yra pripažinta jau suformuotoje jurisprudencijoje¹⁰⁷. Taip pat neginčiju Sprendimo *Komisija / Prancūzija* rezultato: žinoma, jei dabar Sprendimas *CILFIT* būtų vertinamas griežtai, tada byloje *Komisija / Prancūzija* tikrai buvo pagrįsta abejonė dėl teisingo Sąjungos teisės taikymo¹⁰⁸.

121. Turiu omenyje kitą aspektą: bendrą (horizontaliosios) darnos stoką baudžiant už pareigos kreiptis pagal SESV 267 straipsnio trečią pastraipą nevykdymą pagal Sąjungos teisę. Paties Teisingumo Teismo jurisprudencija dėl šios pareigos apimties (neabejotinai naujesnė jurisprudencija) neatrodo suderinama su neseniai (iš naujo) atrastu šios pareigos vykdymo užtikrinimu pagal SESV 258 straipsnį, ir visiškai atsietu nuo valstybės atsakomybės. Vis dėlto, ar tai neturėtų būti du tos pačios pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pagal SESV 267 straipsnio trečią pastraipą aspektai?

4. *Sąjungos teisės ir teismų sistemos raida*

122. Nemanau, kad būtina išsamiau svarstyti tai, kas ir taip akivaizdu: kiek Sąjunga pasikeitė per pastaruosius 40 metų. Su viena nesena išimtimi, narių skaičius nuolat augo. Taip pat daugėjo oficialiųjų kalbų ir teismų, galinčių kreiptis į Teisingumo Teismą. Šiuo metu pačios Sąjungos teisės taikymo sritys ir įvairovė yra tiesiog beprecedentės. Užbaigus kurti vidaus rinką ir po ne mažiau kaip penkių Sutarties pakeitimų iš eilės sunku surasti sritį, kurioje nėra Sąjungos teisės aktų ar kurioje nereikalingas Teisingumo Teismo išaiškinimas. Dėl to gaunama stulbinamai daug naujų prašymų priimti prejudicinį sprendimą, o teisminiai Teisingumo Teismo ištekliai nėra be ribų.

123. Vis dėlto šios labai pasikeitusios teisinės aplinkos apsuptyje stovi nejudantis jau seniai praėjusios eros Titanas – Sprendimas *CILFIT*, kuriame primygtinai reikalaujama, kad galutinės instancijos teismai pateiktą prašymą priimti prejudicinį sprendimą visais atvejais, kai tik kyla bet kokia pagrįsta abejonė. Nemanau, kad būtina po vieną analizuoti visus sisteminius pakeitimus, siekiant įrodyti, kaip jie pakeičia pirminę Sprendimo *CILFIT* logiką¹⁰⁹. Vietoj to pabaigai norėčiau iškelti kitą, gilesnį, klausimą.

124. Keičiantis aplinkai ir vystantis sistemai pasikeitė ir proceso dėl prejudicinio sprendimo priėmimo pobūdis. Procesas, kuris iš pradžių buvo grindžiamas partneryste ir teisiniu bendradarbiavimu tarp sau lygių, laipsniškai ir gana neišvengiamai išsivystė į procesą, kuriame

¹⁰⁶ Žr. šios išvados 73–86 punktus.

¹⁰⁷ Žr. 1989 m. vasario 14 d. Sprendimą *Star Fruit / Komisija* (247/87, EU:C:1989:58, 11 punktus).

¹⁰⁸ Sprendžiant vien iš to, kad tas pats teisinis klausimas nebuvo akivaizdus net pačios *Conseil d'État* (Valstybės Taryba) *rapporteur public* toje pačioje byloje. Žr. generalinio advokato M. Wathelet išvadą byloje *Komisija / Prancūzija* (C-416/17, EU:C:2018:626, 56, 81 ir 99 punktai).

¹⁰⁹ Šiuo klausimu galiu tik pritarti savo pirmtakams generaliniams advokatams, kad net darant prielaidą, kad Sprendimas *CILFIT* būtų buvęs įgyvendinamas tuo metu, kai buvo priimtas, *quod non*, jam tikrai nepavyko deramai „subręsti“ – generalinio advokato D. Ruiz-Jarabo Colomer išvada byloje *Gaston Schul Douane-expediteur* (C-461/03, EU:C:2005:415, 52 punktus) ir generalinio advokato F. Jacobs išvada byloje *Wiener SI* (C-338/95, EU:C:1997:352, 59 ir 60 punktai).

daugiau reikšmės teikiama precedentų kūrimui sisteminio vienodumo labui. Aišku, „pagalbos“ ir „partnerystės“ sąvokos niekur nedingo, tačiau akylūs ilgalaikiai sistemos stebėtojai atkreipė dėmesį, kad į ją laipsniškai įtraukiama vertikalių elementų.

125. Taigi tampa dar svarbesnis makro (arba viešasis) tikslas, kad Teisingumo Teismas priimtų tokį sprendimą, kuriuo būtų užtikrintas vienodas teisės aiškinimas ir raida. Žinoma, bylinėjimasis visada turi ir turės individualaus atvejo ir „mikro“ (arba privatųjį) aspektą. Tačiau vis dažniau, juo labiau per tokį procesą, kaip procesas dėl prejudicinio sprendimo priėmimo, kai konkrečios bylos faktines aplinkybes nustato prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas, svarbi tampa ne vien konkrečios bylos medžiaga.

126. Siekdamas pateikti dar vieną sistemine paralelę, norėčiau pažymėti, kad neseniai priimtame Europos Sąjungos Teisingumo Teismo statuto 58a straipsnyje buvo nustatytas Teisingumo Teismui paduodamų apeliacinių skundų dėl Bendrojo Teismo sprendimų atrankos mechanizmas. Teisingumo Teismas nagrinės tokį apeliacinį skundą iš esmės tik tuo atveju, jei nuspręs, kad tai reiktų padaryti, nes juo iškeliamas „klausimas yra svarbus Sąjungos teisės vienovei, darnai ar raidai“¹¹⁰. Jei tokie argumentai tinka tiesioginiams ieškiniams, kuriuos nagrinėja tik Europos Sąjungos Teisingumo Teismas, todėl byla Sąjungos teismuose pirmiausia skirta konkrečiam atvejui išspręsti, ar ta pati logika neturėtų būti juo labiau taikoma prašymams priimti prejudicinį sprendimą?

127. Galiausiai teismų sistemos branda taip pat reiškia jos sudedamųjų dalių brandą. Dabar nacionaliniai teismai jau daug geriau susipažinę su Sąjungos teise apskritai ir su procesu dėl prejudicinio sprendimo priėmimo konkrečiai. Visada yra ir bus pavienių išimčių. Vis dėlto galimam (nepaklusniam) medžiui nereiktų leisti užgožti (darnaus) miško. Nacionaliniai galutinės instancijos teismai, ypač tie, kuriems struktūriškai pavesta užduotis užtikrinti vienovę ir vienodą teisės taikymą jų atitinkamoje jurisdikcijoje, yra privilegijuotieji Teisingumo Teismo partneriai nustatant bylas, turinčias sistemine reikšmę Sąjungos teisės sistemai. Ar tarpusavio pasitikėjimas (kuris neretai yra labiau parodomasis, o ne realus) neturėtų būti svarbus ir vertikalčiai?

128. Tai, kad šiuo metu nacionaliniai galutinės instancijos teismai geba valdyti procesą dėl prejudicinio sprendimo priėmimo, mano nuomone, įrodo gana savita aplinkybė, t. y. kad jie nesilaiko Sprendimo *CILFIT*. Kad ir kaip eretiškai tai skambėtų, susilaikydami ir įgyvendindami diskreciją, nesuderinamą su Sprendime *CILFIT* Teisingumo Teismo nustatytais kriterijais, nacionaliniai galutinės instancijos teismai iš tikrųjų parodo, kad labai gerai supranta tikrąjį sistemos pobūdį. Galima būtų tik įsivaizduoti priešingą scenarijų, kai (kai kurie) nacionaliniai galutinės instancijos teismai elgtųsi lyg šaunusis kareivis Šveikas¹¹¹ ir iš tikrųjų pažodžiui taikytų Sprendimą *CILFIT* visose savo nagrinėjamose bylose. Metinis Teisingumo Teismo bylų registras staiga pasipildytų dar keliais nuliais ir per trumpą laiką sistema sugriūtų.

¹¹⁰ 2019 m. balandžio 17 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES, Euratomas) 2019/629, kuriuo iš dalies keičiamas Protokolas Nr. 3 dėl Europos Sąjungos Teisingumo Teismo statuto (OL L 111, 2019, p. 1).

¹¹¹ Šaunusis kareivis Šveikas yra įdomus čekų literatūros personažas, žinomas, be kita ko, dėl destruktivios daugybę kartų rodomo beprasmiškos paklusnės galios. Iš tikrųjų Šveikas griovė Austrijos-Vengrijos kariuomenės įvaizdį per Pirmąjį pasaulinį karą, vykdydamas absoliučiai visus savo vadų nurodymus pažodžiui, niekada neabejodamas jų turiniu ir nepritaikydamas jo prie aplinkybių. Žr. vieną iš daugelio leidimų Hašekas, J. „Šauniojo kareivio Šveiko nuotykių pasauliniame kare“, Vilnius, Tyto Alba, 2010.

5. Tarpinis apibendrinimas

129. Sprendimas *CILFIT* seniai kelia problemų ne tik dėl pagrįstumo, bet visų pirma (arba pirmiausia) todėl, kad klaidingai konceptualizuotas. Sprendime *CILFIT* nustatytų išimčių pobūdis neatitinka Sprendime *Hoffmann-Laroche* nustatytos pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą, kurios vykdymą juo siekta užtikrinti. Pareiga, kuri buvo nustatyta siekiant užtikrinti vienodą jurisprudencijos aiškinimą visoje Sąjungoje, negali priklausyti nuo jokių subjektyvių abejonių dėl teisingo Sąjungos teisės taikymo konkrečiu atveju nebuvimo.

130. Visas kitas šioje išvados dalyje apžvelgtas problemas iš dalies lemia toks konceptualus nesuderinamumas ir iš to kylančios papildomos problemos. Taigi Sprendime *CILFIT* nustatytų kriterijų netaiko nei pats Teisingumo Teismas, nei nacionaliniai teismai, įskaitant tuos nacionalinius ar tarptautinius teismus, kurie faktiškai užtikrina jų vykdymą. Sprendimo *CILFIT* kriterijai taip pat išlieka atsieti nuo kitų Sąjungos teisėje numatytų būdų užtikrinti galutinės instancijos teismams tenkančios pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą vykdymą. Tokie motyvai tam tikru požiūriu beveik nekelia nuostabos: kadangi Sprendimo *CILFIT* (toks, koks jis yra dabar) vykdymas negali būti pagrįstai užtikrintas, būtina nustatyti kitus kriterijus.

D. Siūlymas

131. Mano nuomone, pirmiausia Teisingumo Teismas turėtų iš naujo patvirtinti SESV 267 straipsnio trečioje pastraipoje nustatytos pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą, kuri jau buvo įtvirtinta Sprendime *Hoffmann-Laroche*, tikslą ir apimtį. Vis dėlto kitas etapas turėtų būti Sprendimo *CILFIT* peržiūra, kad galimos išimties atitiktų šią pareigą.

132. Sprendime *Hoffmann-Laroche* buvo nurodyta, kad pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą tikslas yra „neleisti kurioje nors valstybėje narėje susiformuoti Sąjungos teisės normų neatitinkančiai nacionalinei teismų praktikai“¹¹². Vadovaujantis tokia logika, galima būtų išskirti tris aspektus. Pirma, turi būti pasiektas vienodas aiškinimas, o ne teisingas taikymas. Antra, dėmesio centras turėtų būti „jurisprudencija“, o ne teisinga konkrečios bylos baigtis. Trečiasis aspektas susijęs su jurisprudencijos skirtumais bet kurioje iš valstybių narių ir, žinoma, juo labiau visoje Sąjungoje. Žinoma, būtina vengti abiejų rūšių skirtumus: atsižvelgiant į sistemine Sąjungos teisės darną, jei viena valstybė narė, jos dalys ar netgi šios valstybės narės teismų sistema veiktų pagal kitas taisykles, nei taikomos kitur Sąjungoje, joje nebūtų vienodo aiškinimo.

133. Kitaip tariant, turi pasikeisti pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą dėmesio centras – nuo *subjektyvių* pagrindų abejonių dėl to, kaip *teisingai* taikyti Sąjungos teisę, nebuvimo, kiek tai susiję su *konkrečios* bylos baigtimi, prie nacionaliniu lygmeniu nustatyto *objektyvaus* jurisprudencijos skirtumo, dėl kurio kyla grėsmė vienodam Sąjungos teisės *aiškinimui* Sąjungoje. Taip susitelkiama ne į teisingo atsakymo nustatymą nacionalinio teismo nagrinėjamoje byloje, o į tinkamų klausimų atpažinimą.

134. Vadovaudamasis tokia logika sakyčiau, kad pagal SESV 267 straipsnio trečią pastraipą valstybės narės teismas, kurio sprendimas pagal nacionalinę teisę negali būti toliau apskundžiamas teismine tvarka, turi kreiptis į Teisingumo Teismą, jeigu: i) jo nagrinėjamoje byloje kyla bendras Sąjungos teisės aiškinimo (o ne jos taikymo) klausimas; ii) dėl jo objektyviai

¹¹² Žr. šios išvados 51 punktą.

galimas daugiau negu vienas pagrįstai įmanomas aiškinimas; iii) atsakymo į šį klausimą neįmanoma rasti esamoje Teisingumo Teismo jurisprudencijoje (arba dėl jo prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas nori nukrypti nuo šios jurisprudencijos).

135. Taip suformuluota pareiga pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą jau turi savo išimtis. Galima (-os) pareigos kreiptis išimtis (-ys) bus taikoma tik neįvykdžius vienos iš trijų kumuliacinių sąlygų, susijusių su Sąjungos teisės aiškinimo klausimu, dėl kurio atsiranda pareiga kreiptis. Vis dėlto, jei nacionalinis galutinės instancijos teismas nuspręstų, kad net jei kilus Sąjungos teisės aiškinimo klausimui pagrindinėje byloje nėra įvykdyta viena iš trijų sąlygų, minėtas teismas privalo aiškiai nustatyti, kuri iš tų trijų sąlygų nėra įvykdyta, ir nurodyti priežastis, dėl kurių mano, kad taip yra.

136. Prieš nagrinėdamas šias tris sąlygas išsamiau norėčiau pažymėti du svarbius aspektus.

137. Pirma, tai, kad pagal SESV 267 straipsnio trečią pastraipą nėra *pareigos* konkrečioje byloje pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą, tikrai nedraudžia galutinės instancijos teismui prašyti Teisingumo Teismo išaiškinimo pagal SESV 267 straipsnio antrą pastraipą, jeigu jis manytų, kad tai būtina ginčui jo nagrinėjamoje byloje išspręsti. Pareigos atlikti tam tikrą veiksmą nebuvimas neužkerta kelio galimybei atlikti šį veiksmą. Bylai, kuriai negali būti taikomas SESV 267 straipsnio trečioje pastraipoje nustatytas įpareigojimas, vis tiek gali būti taikoma antra šio straipsnio pastraipa: „valstybės narės teism[as], kurio sprendimas pagal nacionalinę teisę negali būti toliau apskundžiamas teismine tvarka“, bet kuriuo atveju yra ir išlieka „valstybės narės teismas“. Pirma logiškai išplaukia iš antro.

138. Antra, galima dar kartą pakartoti, jog visa, kas jau išdėstyta ir visa, kas nurodyta toliau, susiję tik su prejudiciniais klausimais dėl išaiškinimo. Įpareigojimui kreiptis dėl Sąjungos akto galiojimo ir toliau taikoma griežta pareiga kreiptis, nenumatant jokių išimčių¹¹³.

1. Bendras arba galimas apibendrinti Sąjungos teisės aiškinimo klausimas

139. Iš pirmo žvilgsnio ši sąlyga yra akivaizdi. Netgi būtų galima teigti, kad procesas dėl prejudicinio sprendimo priėmimo visada buvo siejamas būtent su tuo. Vis dėlto tikrovė yra daug įvairesnė. Kadangi Teisingumo Teismas kartais primygtinai reikalauja, kad nebūtų jokių pagrįstų abejonių dėl *teisingo* Sąjungos teisės *taikymo* galutinės instancijos teismo nagrinėjamoje byloje, nemažai teismų taip pat pateikia Teisingumo Teismui faktinius ir gana konkrečius klausimus. Šį reiškinį galima pavaizduoti trimis pavyzdžiais.

140. Pirma, Teisingumo Teismas gana anksti išaiškino sąvoką „ypatingos aplinkybės“, kaip ji suprantama pagal Reglamento (EB) Nr. 261/2004¹¹⁴ 5 straipsnio 3 dalį, pirmą kartą – Sprendime *Wallentin-Hermann*, kuriame nurodė, kad sąvoka „ypatingos aplinkybės“ susijusi su „įvykiu, kuris <...> nėra būdingas normaliai oro vežėjo veiklai ir kurio dėl jo pobūdžio ir atsiradimo priežasčių negalima realiai valdyti“¹¹⁵. Žinoma, tikėtina, kad bus nemažai kitų bylų, kuriose patvirtinama ir paaiškinama tiksli tokios sąvokos apibrėžtis. Vis dėlto, ar visi nauji atvejai, kai tiesiog klausama,

¹¹³ Kaip jau nurodžiau šios išvados 64 punkte.

¹¹⁴ 2004 m. vasario 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas, nustatantis bendras kompensavimo ir pagalbos keleiviams taisykles atsisakymo vežti ir skrydžių atšaukimo arba atidėjimo ilgam laikui atveju, panaikinantį Reglamentą (EEB) Nr. 295/91 (OL L 46, 2004, p. 1; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 7 sk., 8 t., p. 10).

¹¹⁵ 2008 m. gruodžio 22 d. Sprendimas *Wallentin-Hermann* (C-549/07, EU:C:2008:771, 23 punktas). Dėl paskesnių patvirtinimų žr., pavyzdžiui, 2013 m. sausio 31 d. Sprendimą *McDonagh* (C-12/11, EU:C:2013:43, 29 punktas) ir 2020 m. birželio 11 d. Sprendimą *Transportes Aéreos Portugueses* (C-74/19, EU:C:2020:460, 37 punktas ir jame nurodyta jurisprudencija).

ar jau pateiktas Sąjungos teisės išaiškinimas gali būti taikomas konkrečiomis aplinkybėmis (*premissa minor*), iš tikrųjų yra Sąjungos teisės aiškinimo atvejai? Kai kuriose vėlesnėse bylose Teisingumo Teismo buvo prašoma pripažinti „ypatingomis aplinkybėmis“ šias aplinkybes: orlaivio susidūrimą su paukščiu¹¹⁶; dalies Europos oro erdvės uždarymą dėl ugnikalnio išsiveržimo Islandijoje¹¹⁷; trikdantį keleivio elgesį, dėl kurio orlaivio įgulos vadas pagrįstai nukreipė lėktuvą, „nebent skrydį vykdantis oro vežėjas prisidėjo prie šio elgesio atsiradimo arba nesiėmė tinkamų priemonių, atsižvelgdamas į iespėjamuosius tokio elgesio ženklus“¹¹⁸, arba orlaivio padangos sugadinimą dėl pašalinio objekto (kaip antai palaidų šiukšlių ant kilimo ir tūpimo tako)¹¹⁹.

141. Antra, panašiai bylose, susijusiose su motorinių transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės draudimu, Teisingumo Teismas priėmė kelis sprendimus dėl sąvokos „transporto priemonių [eismas]“, kaip tai suprantama pagal Direktyvos 2009/103/EB¹²⁰ 3 straipsnį. Kaip nurodė Teisingumo Teismas, ši sąvoka apima bet kokią transporto priemonės naudojimą, kuris atitinka įprastą šios transporto priemonės funkciją¹²¹, t. y. bet kokią jos naudojimą kaip transporto priemonės¹²². Vis dėlto vėliau Teisingumo Teismo buvo prašoma patvirtinti, ar toliau nurodytos faktinės situacijos taip pat reiškia „transporto priemonių [eismą]“: „traktoriaus manevr[as] ūkio kieme, siekiant į daržinę įvairuoti prie šio traktoriaus prijungtą priekabą“¹²³; „situacij[a], kai su įvykiu susijęs žemės ūkio paskirties traktorius tuo momentu, kai vyko šis įvykis, buvo naudojamas ne pagal savo pagrindinę paskirtį kaip transporto priemonė, bet kaip darbo mašina, generuojanti varos jėgą, reikalingą, kad veiktų herbicidų purkštuvu siurblys“¹²⁴; „situacij[a], kai stovėjimo aikštelėje stovinčios transporto priemonės keleivis, atidarydamas šios transporto priemonės dureles, kliudo šalia stovinčią kitą transporto priemonę ir ją apgadina“¹²⁵, arba „situacij[a] <...> kai pastato privačiame garaže pastatyta transporto priemonė, kuri naudojama pagal savo, kaip transporto priemonės, funkciją, užsidedę, taip sukeldama gaisrą, kurio priežastis – šios transporto priemonės elektros sistema, o dėl jo buvo padaryta žala šiam pastatui, nors minėta transporto priemonė nebuvo pajudinta iš vietos daugiau nei 24 valandas iki gaisro“¹²⁶.

142. Trečia, pabaigoje galima būtų pateikti pavyzdį, susijusį su sąvoka „darbo laikas“ pagal Direktyvą 2003/88/EB¹²⁷. Pagal suformuotą jurisprudenciją svarbiausias reikalavimas kvalifikuojant „darbo laiką“, kaip jis suprantamas pagal Direktyvą 2003/88, yra tas, kad darbuotojas privalo fiziškai būti darbdavio nurodytoje vietoje ir turi būti jo pasiekiamas, kad prireikus galėtų nedelsdamas atlikti savo funkcijas. Šios pareigos, dėl kurių atitinkami darbuotojai negali pasirinkti buvimo vietos budėjimo laikotarpiais, laikytinos susijusiomis su jų funkcijų

¹¹⁶ 2017 m. gegužės 4 d. Sprendimas *Pešková ir Peška* (C-315/15, EU:C:2017:342, 26 punktas).

¹¹⁷ 2013 m. sausio 31 d. Sprendimas *McDonagh* (C-12/11, EU:C:2013:43, 34 punktas).

¹¹⁸ 2020 m. birželio 11 d. Sprendimas *Transportes Aéreos Portugueses* (C-74/19, EU:C:2020:460, 48 punktas).

¹¹⁹ 2019 m. balandžio 4 d. Sprendimas *Germanwings* (C-501/17, EU:C:2019:288, 34 punktas).

¹²⁰ 2009 m. rugsėjo 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva dėl motorinių transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės draudimo ir privalomojo tokios atsakomybės draudimo patikrinimo (OL L 263, 2009, p. 11).

¹²¹ Žr. 2014 m. rugsėjo 4 d. Sprendimą *Vnuk* (C-162/13, EU:C:2014:2146, 59 punktas). Taip pat žr. 2017 m. lapkričio 28 d. Sprendimą *Rodrigues de Andrade* (C-514/16, EU:C:2017:908, 34 punktas) ir 2018 m. lapkričio 15 d. Sprendimą *BTA Baltic Insurance Company* (C-648/17, EU:C:2018:917, 34 punktas).

¹²² Pavyzdžiui, žr. 2017 m. lapkričio 28 d. Sprendimą *Rodrigues de Andrade* (C-514/16, EU:C:2017:908, 38 punktas); 2017 m. gruodžio 20 d. Sprendimą *Núñez Torreiro* (C-334/16, EU:C:2017:1007, 29 punktas) ir 2018 m. lapkričio 15 d. Sprendimą *BTA Baltic Insurance Company* (C-648/17, EU:C:2018:917, 44 punktas).

¹²³ 2014 m. rugsėjo 4 d. Sprendimas *Vnuk* (C-162/13, EU:C:2014:2146, 59 punktas ir rezoliucinė dalis).

¹²⁴ 2017 m. lapkričio 28 d. Sprendimas *Rodrigues de Andrade* (C-514/16, EU:C:2017:908, 42 punktas ir rezoliucinė dalis).

¹²⁵ 2018 m. lapkričio 15 d. Sprendimas *BTA Baltic Insurance Company* (C-648/17, EU:C:2018:917, 48 punktas ir rezoliucinė dalis).

¹²⁶ 2019 m. birželio 20 d. Sprendimas *Línea Directa Aseguradora* (C-100/18, EU:C:2019:517, 48 punktas ir rezoliucinė dalis).

¹²⁷ 2003 m. lapkričio 4 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2003/88/EB dėl tam tikrų darbo laiko organizavimo aspektų (OL L 299, 2003, p. 9; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 5 sk., 4 t., p. 381). Jos 2 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad „darbo laikas“ – tai bet koks laikas, kai darbuotojas yra darbo vietoje, darbdavio žinioje ir vykdo savo veiklą arba atlieka pareigas pagal nacionalinės teisės aktus ir (arba) praktiką.

vykdymu¹²⁸. Vis dėlto po to, kai Teisingumo Teismas pateikė tokią bendrą apibrėžtį, jo ir vėl buvo prašoma tokiai apibrėžčiai priskirti išsamiai pagal faktines aplinkybes apibūdintas situacijas dėl įvairių formų medicinos ir kito greitosios pagalbos personalo iškvietimo ar budėjimo. Teisingumo Teismas konstatavo, kad laikas, skirtas laukiant iškvietimo, yra darbo laikas, jei darbuotojas privalo būti sveikatos priežiūros centre¹²⁹; net jei atitinkamam asmeniui per tą laiką, kai jo paslaugų nereikia, leidžiama ilsėtis darbo vietoje¹³⁰; ar kad darbo laiko sąvoka turėtų būti taikoma „situacijai, kai [ugniagesys] privalo praleisti budėjimo laiką savo namuose, būti pasiekiamas darbdavio ir atvykti į darbo vietą per 8 minutes“¹³¹.

143. Aišku, visose tose srityse Teisingumo Teismas neabejotinai pateikė naudingą atsakymą nacionaliniams teismams. Vis dėlto galiu tik dar kartą pritarti generaliniam advokatui F. Jacobs, kad „išsamūs atsakymai į labai konkrečius klausimus ne visada skatins <...> vienodą taikymą. Tokie atsakymai gali tik išprovokuoti papildomus klausimus“¹³².

144. Savo neseniai pateiktoje išvadoje byloje *Van Ameyde España*, taip pat susijusioje su transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės draudimu (joje prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikė *Tribunal Supremo* (Aukščiausiasis Teismas, Ispanija)), siūliau konkrečiai apibrėžti ribą tarp Sąjungos teisės aiškinimo ir taikymo (paprastai ji gana sunkiai nustatoma). Galiu tik nurodyti minėtą išvadą kaip faktinį atvejo tyrimą¹³³. Dėl pirmosios sąlygos, susijusios su tuo, kada turėtų atsirasti pareiga kreiptis, norėčiau pridurti tai, kas nurodyta toliau.

145. Pareiga kreiptis turėtų atsirasti, kai nacionaliniam galutinės instancijos teismui kyla Sąjungos teisės *aiškinimo* klausimas, kuris yra pakankamai ir deramai abstraktus. Tokį abstraktumo lygį logiškai apibrėžia nagrinėjamos teisės akto nuostatos taikymo sritis ir tikslas. Konkrečiai atsižvelgiant į (neapibrėžtas) Sąjungos teisės teises sąvokas, Teisingumo Teismo užduotis – pateikti tokios sąvokos išaiškinimą. Jos taikymas, įskaitant konkrečių faktinių aplinkybių priskyrimą tokiai apibrėžčiai, yra Sąjungos teisės taikymo klausimas.

146. Žinoma, tiesiog taikymas gali greitai virsti aiškinimu, jeigu, pavyzdžiui, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas paprašytų Teisingumo Teismo susiaurinti, išplėsti, apriboti jau pateiktą sąvokos apibrėžtį arba nukrypti nuo jos. Vis dėlto, jeigu prašoma būtent to, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas turėtų aiškiai nurodyti šią aplinkybę, konkrečiai paaiškindamas, kodėl pateikiamas atvejis nėra tik dar vienas anksčiau jau minėto *premissa maior* patvirtinimas (ir šiuo požiūriu – taikymas).

147. Be to, šiuo požiūriu ir aspektu prašomas pateikti išaiškinimas turėtų turėti *bendrą* arba *galimą apibendrinti* poveikį. Klausimas dėl išaiškinimo turėtų būti susijęs su bendru, galimai pasikartojančiu Sąjungos teisės aiškinimo klausimu. Norėčiau pabrėžti, kad *tai nėra* kriterijus, susijęs su pateikto klausimo teisine reikšme ar svarba. Tai yra kitas, nacionaliniam teismui daug paprastesnis klausimas: ar dabar mano nagrinėjamas klausimas gali ir vėl kilti man ar mano kolegoms kitose valstybėse narėse? Ar vienodo Sąjungos teisės aiškinimo labai reikėtų kreiptis į Teisingumo Teismą?

¹²⁸ Pavyzdžiui, žr. 2003 m. rugsėjo 9 d. Sprendimą *Jaeger* (C-151/02, EU:C:2003:437, 63 punktas); 2011 m. kovo 4 d. Nutartį *Grigore* (C-258/10, nepaskelbta Rink., EU:C:2011:122, 53 punktas ir jame nurodyta jurisprudencija) ir 2018 m. vasario 21 d. Sprendimą *Matzak* (C-518/15, EU:C:2018:82, 59 punktas).

¹²⁹ 2000 m. spalio 3 d. Sprendimas *Simap* (C-303/98, EU:C:2000:528) ir 2001 m. liepos 3 d. Nutartis *CIG* (C-241/99, EU:C:2001:371).

¹³⁰ 2003 m. rugsėjo 9 d. Sprendimas *Jaeger* (C-151/02, EU:C:2003:437, 71 punktas).

¹³¹ 2018 m. vasario 21 d. Sprendimas *Matzak* (C-518/15, EU:C:2018:82, 65 punktas).

¹³² Išvada byloje *Wiener SI* (C-338/95, EU:C:1997:352, 50 punktas).

¹³³ Mano išvada byloje *Van Ameyde España SA* (C-923/19, EU:C:2021:125).

148. Toks intelektualinis darbas padeda ne tik suformuluoti pateiktiną klausimą pakankamai abstrakčiai, nes tenka nustatyti bendras, universalias problemas, bet ir atmesti labai siaurus, specifinius ar vienkartinius atvejus, kurie, nors gal ir iškelia Sąjungos teisės aiškinimo klausimą, tiesiog neturi bendro, sisteminio poveikio. Bet kuriuo atveju saugu daryti prielaidą, kad daugumai nacionalinių galutinės instancijos teismų toks mąstymas gerai žinomas, nors galbūt tik pagal jų sistemą. Panašus mąstymas ir svarstymai tiesiog turėtų būti pritaikyti platesniu, didesniu Sąjungos teisės sistemos lygmeniu.

149. Trumpai tariant, tikrai nesiūlau atsikratyti vieno vienaaragio ir iš karto pakeisti jį kitu¹³⁴: mintimi, kad yra kokia nors aiški riba tarp to, kur baigiasi aiškinimas ir prasideda taikymas, ir atvirkščiai. Vis dėlto pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą tikslas yra užtikrinti vienodą Sąjungos teisės aiškinimą, o ne teisingą jos taikymą. Taigi vienodumo nėra ir niekada nebuvo siekiama kiekvienos konkrečios bylos *baigties* lygmeniu, jo siekiama taikytinų *teisės normų* lygmeniu. Taigi logiška, kad net ir esant gana vienodoms teisės normoms bylos baigtis gali skirtis.

2. Kiti pagrindai galimi aiškinimai

150. Ar *objektyviai* įmanoma konkretų Sąjungos teisės klausimą aiškinti skirtingais būdais? Būtina bet kurios pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą taikomos sąlygos dalis visada bus alternatyvų analizė. Atsižvelgiant į tai, priešingai *vidiniam* ir *subjektyviam* netikrumui, pasireiškiančiam kaip bet kokia pagrįsta abejonė dėl konkrečios bylos baigties, panašūs argumentai tampa labiau *išoriniai* ir *objektyvūs* būtent todėl, kad yra galimų alternatyvų. Iš čia kyla siūlymas nukreipti dėmesio centrą nuo paprasto „nežinau“ į „tai yra alternatyvos, iš kurių turiu pasirinkti“.

151. Norėčiau pabrėžti būdvardžio „galimas“ arba „tikėtinas“ svarbą. Tikrai neteigiu, kad prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas privalėtų išsamiai išdėstyti alternatyvas, pateikti jų motyvus ar net paaiškinti, kuriai teikia pirmenybę¹³⁵. Vis dėlto vien subjektyvios abejonės ar netgi nežinojimo nepakanka pareigai pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pagrįsti.

152. Vis dėlto, jei nacionaliniame galutinės instancijos teisme siūlomos dvi ar daugiau galimų aiškinimo alternatyvų, atsiranda griežta pareiga pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą. Juk iš pradžių ši pareiga buvo nustatyta būtent dėl šios priežasties: ji taikoma, kai galima rinktis iš kelių esamų alternatyvų. Toliau nurodyti scenarijai yra ypač svarbūs pateikiant pavyzdžius, kada tokia situacija gali susiklostyti.

153. Pirma, kartais galutiniuose nacionalinių teismų sprendimuose ta pati norma yra aiškinama skirtingai. Bet kuris kitas galutinės instancijos teismas, nagrinėdamas ginčą, susijusį su tuo pačiu Sąjungos teisės aspektu, *nustatęs skirtingą* tos pačios normos aiškinimą, privalo pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą, siekdamas išsiaiškinti, kuri jurisprudencijos kryptis iš tikrųjų yra teisinga. Nesvarbu, ar toks skirtumas nustatytas toje pat valstybėje narėje, ar keliose valstybėse narėse. Be to, nesuprantu logikos, pagal kurią vien nacionalinės jurisprudencijos kryptių išsiskyrimo nepakaktų pripažinti objektyviai skirtingos jurisprudencijos tuo pačiu klausimu

¹³⁴ Grįžtant prie generalinio advokato N. Wahl metaforos, nurodytos šios išvados 103 punkte.

¹³⁵ Kaip buvo siūloma anksčiau, kalbant apie „žalios šviesos procedūrą“ arba kitus būdus reformuoti procesą dėl prejudicinio sprendimo priėmimo, pavyzdžiui, žr. Due, O. „The Working Party Report“ in Dashwood, A. ir Johnston, A. C. „The Future of the Judicial System of the European Union“, Hart, Oxford, 2001. Kita vertus, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusiam teismui tikrai nedraudžiama to padaryti, jei tik jis pageidauja.

Sąjungoje¹³⁶, nebent tai būtų ypatingas atvirkštinės diskriminacijos atvejis. Galiausiai Sprendimas *Hoffmann-Laroche* grindžiamas logika, kad nuo bendro požiūrio nukrypta „bet kurioje iš valstybių narių“, ir taip yra dėl pagrįstos priežasties: vienodas aiškinimas neįmanomas, jei pavienėse valstybės narės dalyse tiesiog einama savo keliu.

154. Vis dėlto akcentuočiau nacionaliniu lygmeniu priimtus esamus *galutinius* sprendimus. Ieškoma akivaizdžių aiškinimo skirtumų horizontaliuoju lygmeniu toje pačioje valstybėje narėje (skirtingi apeliaciniai teismai, skirtingos aukščiausiųjų teismų kolegijos ar sudėtys) ar valstybėse narėse. Taip nebūtinai turi būti skirtingose *tos pačios bylos*, kurioje dar nepriimtas galutinis sprendimas, stadijose. Esant tokiai situacijai, kai, pavyzdžiui, pirmosios instancijos teismo pateiktas aiškinimas skiriasi nuo apeliacinio teismo pateikto aiškinimo, o byla dabar nagrinėjama aukščiausiąjame teisme, ta pati taisyklė gali būti aiškinama dviem ar daugiau skirtingų būdų. Vis dėlto, priešingai situacijai, kai skirtingas aiškinimas pateikiamas atskiruose galutiniuose įvairių teismų sprendimuose, tai automatiškai nereiškia daugiau pagrįstų ir įtikinamų būdų aiškinti tą pačią Sąjungos teisės normą. Dėl tos pačios bylos vienas teismas tikrai gali tiesiog suklysti. Vis dėlto skirtinga jurisprudencija skirtingose bylose jau yra ne klaida, o sisteminė tiek Sąjungos, tiek nacionalinės teisės problema.

155. Antra, visos kitos situacijos, net ir skirtingo aiškinimo toje pačioje byloje situacija, turėtų būti vertinamos atsižvelgiant į kiekvieną konkretų atvejį. Ar galutinės instancijos teismo nagrinėjamose bylose tikrai buvo tų pačių teisės nuostatų aiškinimo alternatyvų, neatsižvelgiant į jų šaltinį? Jas galėjo iškelti šalys, pateikdamos pastabas, arba įvairūs nacionalinės bylos dalyviai, jos netgi galėjo kilti iš įvairių ankstesnių teismo sprendimų toje pačioje byloje, kai skirtumą lėmė ne klaida, o tikrų alternatyvų buvimas.

156. Be to, pačiam nacionaliniam teismui gali kilti abejonių, kokią galimą vienos normos aiškinimo alternatyvą pasirinkti. Vis dėlto atsižvelgiant į visa tai, kas buvo nurodyta šioje išvados dalyje, norėčiau pažymėti vieną gana svarbų aspektą: tikrovė ir realizmas. Negalima tikėtis, kad nacionaliniai galutinės instancijos teismai staiga virs lyginamųjų Sąjungos teisės tyrimų centrais ir patys, t. y. *ex officio*, analizuos kitų valstybių narių nacionalinių teismų jurisprudenciją arba aktyviai ieškos aiškinimo problemų.

157. Atsižvelgiant į tai, iš nacionalinių galutinės instancijos teismų tikrai galima tikėtis objektyviai skirtingo teisinio aiškinimo pripažinimo tuo atveju, kai kuris nors iš jų nagrinėjamos bylos dalyvių, visų pirma pačios šalys, aiškiai atkreipė jų dėmesį į tokį skirtingą aiškinimą. Jei galimas teisinis aiškinimas tikrai skiriasi ir tai įrodo galimos alternatyvos, tada, remiantis Sprendimo *CILFIT* terminologija, (pagrįsta) abejonė galėtų būti laikoma objektyviai ir išoriškai nustatyta jų nagrinėjamoje byloje, tad pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą siekiant užtikrinti vienodą Sąjungos teisės aiškinimą negalima nepaisyti.

3. Teisingumo Teismo jurisprudencijos stoka

158. Tikėtina, kad netrūktų (karštų) diskusijų apie tai, kas konkrečiu atveju yra „suformuota jurisprudencija“ ir ar visi vienodai supranta, ką tiksliai reiškia žodis „suformuota“. Vis dėlto konceptualiuoju lygmeniu mažiausiai peržiūros reikalauja Sprendimas *Da Costa*¹³⁷, kuris buvo

¹³⁶ Šiuo klausimu taip pat žr. generalinio advokato N. Wahl išvadą sujungtose bylose *X ir van Dijk* (C-72/14 ir C-197/14, EU:C:2015:319, 68 punktas).

¹³⁷ 1963 m. kovo 27 d. Sprendimas *Da Costa ir kt.* (28/62–30/62, EU:C:1963:6).

patvirtintas ir išplėstas Sprendimu *CILFIT*¹³⁸. Nacionalinis galutinės instancijos teismas privalo pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą, jeigu jo nagrinėjamoje byloje kyla naujas Sąjungos teisės aiškinimo klausimas arba klausimas, kurio neįmanoma visiškai išspręsti remiantis esama Teisingumo Teismo jurisprudencija; arba jei reikėtų prašyti Teisingumo Teismo paaiškinti arba peržiūrėti kai kuriuos ankstesnius jo sprendimus.

159. Kalbant paprasčiau, antroji sąlyga ir dabar nagrinėjama trečioji sąlyga yra to paties susirūpinimą keliančio klausimo aspektai – pirmoji sąlyga susijusi su vienodu Sąjungos teisės aiškinimu – skirtingomis kryptimis ir su skirtingais dalyviais. Antroji sąlyga susijusi su horizontaliąja darba ir nacionalinių teismų jurisprudencija, o trečioji – su Teisingumo Teismo sprendimais ir jų sukeliomomis pasekmėmis.

160. Taigi nacionalinis galutinės instancijos teismas neprivalo pateikti klausimo dėl Sąjungos teisės išaiškinimo, jei Teisingumo Teismas jau yra išaiškinęs tą pačią nuostatą. Tas pats taikytina tuo atveju, kai ankstesniuose Teisingumo Teismo sprendimuose, nesvarbu, kokioje byloje jie buvo priimti, jau pateiktos pakankamos aiškinimo gairės, leidžiančios nacionaliniam teismui patikimai išspręsti jame kilusį klausimą remiantis esama jurisprudencija.

161. Šį klausimą norėčiau užbaigti pateikdamas tik tris papildomus paaiškinimus.

162. Pirma, galbūt ir vėl vertėtų pažymėti loginį ryšį tarp trečiosios ir pirmosios sąlygų: iš jurisprudencijos turi būti galima nustatyti ir aiškiai spręsti, kokia *Sąjungos teisės norma* turi būti taikoma, o ne kokia yra konkrečios bylos baigtis. Pavyzdžiui, sąvokos „ypatingos aplinkybės“ išaiškinimas pagal Sąjungos teisę buvo pateiktas tada, kai Teisingumo Teismas pateikė ir patvirtino šios sąvokos apibrėžtį. Jei galutinės instancijos teismas nenori peržiūrėti, patikslinti šią apibrėžtį ar nukrypti nuo jos, jis turi tiesiog ją taikyti, neprivalėdamas prašyti išaiškinimo dėl to, ar, pavyzdžiui, greta visų Teisingumo Teismo jau nagrinėtų faktinių aplinkybių¹³⁹, ypatinga aplinkybė taip pat reikėtų laikyti greiktelyje bėgantį elnią ar nuogą žmogų.

163. Antra, tikslinga pripažinti, kad, nors Teisingumo Teismas vartoja tokias sąvokas, kaip „suformuota jurisprudencija“ ar „ankstesni sprendimai“, kartais tai iš tikrųjų gali reikšti vieną precedentą. Žinoma, visa tai priklauso nuo Sąjungos teisės normos, kuri turėjo būti nustatyta ankstesniame sprendime, turinio, konteksto ir aiškumo¹⁴⁰. Vis dėlto esant aiškiai išreikštai teisinei pozicijai, net jeigu ji išreikšta tik kartą (todėl tikrai nelaikytina „suformuota jurisprudencija“ pagal tikrąją civilinės teisės tradiciją, pagal kurią tam, kad taptų tikrai privaloma, ji turėtų būti pakartota daug kartų), nacionalinis galutinės instancijos teismas *a priori* galėtų būti atleistas nuo pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą.

164. Trečia, nacionaliniam ir visų pirma galutinės instancijos nacionaliniam teismui visada leidžiama prašyti Teisingumo Teismo pritaikyti, patikslinti, paaiškinti savo ankstesnius sprendimus ar net nukrypti nuo jų. Vis dėlto, jei nacionalinis galutinės instancijos teismas pageidauja nukrypti nuo Teisingumo Teismo anksčiau patvirtinto Sąjungos teisės išaiškinimo, jis privalo kreiptis į Teisingumo Teismą ir paaiškinti savo nesutikimo priežastis, o idealiu atveju – išdėstyti, kokios pozicijos, jo nuomone, reikėtų laikytis¹⁴¹.

¹³⁸ 1982 m. spalio 6 d. Sprendimas *CILFIT ir kt.* (283/81, EU:C:1982:335, 13 ir 14 punktai).

¹³⁹ Žr. šios išvados 134 punktą.

¹⁴⁰ Iš šioje išvadoje aptartų sprendimų būtų galima palyginti 2018 m. spalio 4 d. Sprendimą *Komisija / Prancūzija (Mokestis prie šaltinio)* (C-416/17, EU:C:2018:811) ir 2016 m. liepos 28 d. Sprendimą *Association France Nature Environnement* (C-379/15, EU:C:2016:603).

¹⁴¹ Pavyzdžiui, iš naujesnių žr. 2017 m. gruodžio 5 d. Sprendimą *M. A. S. ir M. B.* (C-42/17, EU:C:2017:936).

165. Dėl išsamumo būtų galima pridurti, kad toks prašymas „patikslinti“ gali apimti ne tik situacijas, kai nacionalinis teismas tikrai nori, kad Teisingumo Teismas pakeistų savo jurisprudenciją¹⁴², bet ir situacijas, kai nacionalinis teismas, kuriam reikia taikyti šias gaires nacionaliniu lygmeniu, nustato Teisingumo Teismo jurisprudencijos skirtumus. Tokiais (reikia tikėtis, retais) atvejais pareiga pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą išlieka būtent dėl vienodo Sąjungos teisės aiškinimo visoje Sąjungoje, siekiant išvengti skirtingų nacionalinių teismų išaiškinimų, kai vieni iš jų remtųsi vienokios krypties Teisingumo Teismo jurisprudencija, o kiti faktiškai taikytų kitokios krypties Teisingumo Teismo jurisprudenciją.

4. Pareiga motyvuoti (ir atviras pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą vykdymo užtikrinimo klausimas)

166. Pagal šioje išvadoje pateiktą siūlymą pareiga pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą jau apima išimtis. Tai yra dvi to paties medalio pusės. Tam, kad atsirastų pareiga pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą, turi būti įvykdytos visos trys šioje išvados dalyje nurodytos sąlygos. Tam, kad tokios pareigos neatsirastų (arba, atsižvelgiant į konstrukciją, kad būtų taikoma išimtis), būtina paneigti vienos iš trijų sąlygų buvimą: nekyla Sąjungos teisės aiškinimo klausimo; yra tik vienas pagrįstai galimas nagrinėjamos Sąjungos teisės aiškinimas arba atsakymą galima rasti esamoje Teisingumo Teismo jurisprudencijoje.

167. Atsižvelgiant į tai, bet kuriuo atveju egzistuoja universali pareiga ar netgi ketvirtoji sąlyga: nesvarbu, kuria iš trijų sąlygų remiasi nacionalinis galutinės instancijos teismas, jis privalo *tinkamai motyvuoti* savo išvadą, kad jo nagrinėjamoje byloje nekyla pareiga pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pagal SESV 267 straipsnio trečią pastraipą.

168. Žinoma, universalus kriterijaus dėl to, kas yra tinkamas, taigi, ir pakankamas, motyvavimas, nėra. Viskas priklauso nuo bylos pobūdžio, sudėtingumo, visų pirma sprendimą priimančiame teisme pateiktų ir bylos medžiagoje esančių argumentų. Vis dėlto ir bet kuriuo atveju, jeigu nacionaliniame galutinės instancijos teisme tikrai buvo iškeltas Sąjungos teisės klausimas, jis privalo aiškiai ir konkrečiai nurodyti, kuri iš trijų sąlygų (išimčių) turėtų būti taikoma šiai bylai, ir bent glaustai paaiškinti, kodėl taip yra.

169. Manau, kad svarbu aiškiai pabrėžti tokią pareigą. Bendras, neapibrėžtas ir iš esmės nemotyvuotas *acte clair* ar Sprendimo *CILFIT* nurodymas, nepateikiant jokių tinkamų su konkrečia byla susijusių motyvų, kodėl būtent nekyla pareiga kreiptis dėl nagrinėjamos bylos esmės, neatitinka šio minimalaus reikalavimo¹⁴³. Vis dėlto laikantis gana objektyvaus ir išorinio požiūrio į pareigą pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą dėl vienodo sisteminio aiškinimo, kaip siūlau šioje išvadoje, nacionalinio galutinės instancijos teismo pateiktini motyvai yra reakcija į aplinkybes, kurias šiam teismui nurodė šalys arba kurios aiškiai kyla iš bylos nagrinėjimo ir pačios bylos medžiagos. Taigi pareiga motyvuoti natūraliai koreliuoja su teisėjo pareiga reaguoti į visas jam pateiktas reikšmingas aplinkybes ir argumentus.

170. Kalbant paprasčiau, teisėjas neprivalo aktyviai ieškoti konkrečios Sąjungos teisės nuostatos aiškinimo problemų. Vis dėlto tokio teismo nagrinėjamoje byloje iškeltos aiškinimo problemos, visų pirma tos, kuriomis remiasi šalys, negali būti „sušluotos po kilimu“ tinkamai nemotyvavus, tiesiog nurodant vienu sakiniu, kad „viskas yra aišku ir nekelia jokių pagrįstų abejonių“.

¹⁴² „Patikslinimas“ šiuo atveju yra atmetimo (panaikinimo) eufemizmas.

¹⁴³ Dėl šio klausimo žr. 2016 m. liepos 28 d. Sprendimą *Association France Nature Environnement* (C-379/15, EU:C:2016:603, 53 punktą).

171. Galiausiai, mano nuomone, pareiga tinkamai motyvuoti, nors ji jau, regis, kyla iš atitinkamų nacionalinių nuostatų, taip pat nustatyta Sąjungos teisėje pagal Chartijos 47 straipsnį. Gana logiška, kad jei nacionalinio teismo nagrinėjamoje byloje pagrįstai keliamas vienas Sąjungos teisės klausimas, tikėtina, kad byla patenka į Sąjungos teisės taikymo sritį ir kiek tai susiję su kitais Sąjungos teisės klausimais. Be to, dar yra SESV 267 straipsnis, kuris būtų taikytinas tokiu atveju. Taigi tokia byla ir bet koks joje priimtas nacionalinis sprendimas akivaizdžiai yra Sąjungos teisės įgyvendinimo atvejis pagal Chartijos 51 straipsnio 1 dalį.

172. Sąmoningai čia baigsiu analizę. Klausimai, susiję su pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą vykdymo užtikrinimu, turbūt turėtų būti nagrinėjami kitose bylose. Vis dėlto, kad tokius klausimus būtų galima aptarti ateityje, pirmiausia būtina iš esmės persvarstyti pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą apimtį ir pobūdį. Tik jei bus atlikta ši pirmoji užduotis ir tik po to, kai ji bus atlikta, gali būti aktualu aptarti kitą teisių gynimo priemonių klausimą.

173. Užbaigsiu pateikdamas tris bendras pastabas.

174. Pirma, kodėl Sprendimą *CILFIT* būtina persvarstyti dabar? Iš tiesų, perskaičius šioje išvadoje cituotas įtikinamas visų mano buvusių kolegų išvadas, aišku, kad Teisingumo Teismas taip lengvai nesiims jo peržiūrėti. Be to, juokaujant būtų galima teigti, jog, turint omenyje tai, kad Sprendimas *CILFIT* neveikia jau 40 metų, dar keleri metai ar dešimtmečiai nieko nepakeistų. Be to, neveikimas turi tam tikro gražaus paprastumo ir išminties, ypač kai visoje sistemoje surandama tam tikra pusiausvyra. Grįžtant prie šios išvados įžangoje pateiktos metaforos, gal būtų protingiau nežadinti miegančių šunų. Jeigu jie pabustų, dar neaišku, kam galėtų įkasti.

175. Nors toks požiūris gali atrodyti patrauklus, jis turi aiškias ribas. Bet kurio teismo, kaip institucijos, autoritetas ir legitimumas nukenčia, kai nepaisoma jo teikiamų gairių, ir taip yra dėl pagrįstos priežasties. Be to, jei toks nepaisymas paveiktų vieną iš svarbiausių visos teismų sistemos parametrų, nes tam, kad ši sistema tinkamai veiktų ir vykdymas būtų užtikrinamas bent iš dalies, ji privalo pasikliauti kitais, galėtų įsivyrtauti gana kenksmingas skepticizmas, kuris galiausiai išplistų į kitas sritis bei kitus klausimus. Galiausiai gali kilti įtampa, jei tokia apdairiai kurta pusiausvyra būtų suardyta, staiga ėmusis selektyviai užtikrinti tokių nuostatų vykdymą, ir tada tie, kam toks vykdymo užtikrinimas taikomas, galėtų teisingai kelti klausimą: kodėl mes? Taip, kai šunys jau pažadinti, nuostatas peržiūrėti privaloma, kad jos būtų vienodai taikomos visiems.

176. Antra, galima teigti, kad, nukreipiant dėmesio centrą į pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą makro arba viešąją funkciją, šioje išvadoje pateiktu siūlymu neatsižvelgiama į konkrečias bylos šalis ir jų subjektyvias teises. Be to, atsiejus subjektyvias abejones konkrečiu atveju, pareigos kreiptis apimtis ir jos išimtys būtų suformuluotos neapibrėžtai, remiantis abstrakčiomis sąvokomis, pavyzdžiui, aiškinimo skirtumais.

177. Mano nuomone, Sprendimo *CILFIT* problemas lėmė būtent aiškumo stoka, konceptualiai atskiriant *macro ir micro* (viešąją ir privačiąją) pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą funkcijas ir objektyvias bei subjektyvias šios pareigos sąlygas. Be to, pozicija, kurios nuspręsta laikytis Sprendime *CILFIT*, buvo gana išskirtinė kitu požiūriu: pareigai pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pirmiausia buvo nustatytos individualios ir subjektyvios sąlygos, siejamos su galutinės instancijos teismo nagrinėjama konkrečia byla, tačiau privatiems asmenims nebuvo suteikta jokių teisių užtikrinti šios pareigos vykdymą.

178. Jei, kaip siūlau, būtų pripažintas daugiausia sisteminis ir struktūrinis pareigos pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pobūdis ir tada ji būtų grindžiama objektyvesniais konkrečioje byloje kylančių sisteminių poreikių motyvais, visa tai galbūt galėtų suteikti konkrečioms bylos šalims didesnes galimybes argumentams konkrečioje byloje pagrįsti nei subjektyvios teismo abejonės. Be to, nors šioje išvadoje siūlomos sąlygos yra iš dalies atsietos nuo konkrečios bylos aplinkybių, pagal savo pobūdį ir išraišką jos iš tikrųjų yra daug tikslesnės, nei nustatytosios Sprendime *CILFIT*. Priešingai tebesitęsiančioms nesibaigiančioms diskusijoms dėl to, ar Sprendime *CILFIT* nustatytos išimtys iš tiesų yra kontrolinis sąrašas, ar tik priemonių rinkinys, šioje išvadoje siūlomos sąlygos tikrai yra kontrolinis sąrašas, kartu patvirtinant susijusią pareigą konkrečiai ir tinkamai motyvuoti.

179. Ir galiausiai, trečia, ar toks Sprendimo *CILFIT* „tvirto gniaužto atlaisvinimas“, nebesutelkiant dėmesio į teisingą Sąjungos teisės taikymą kiekvienoje galutinės instancijos teismo byloje, nereikštų pagrindinės Teisingumo Teismo atsakomybės užtikrinti Sąjungos teisės vienovę ir vienodumą atsisakymo?

180. Nemažą šios išvados dalį skyriau mėginimui paaiškinti, kodėl manau, kad Sprendime *CILFIT* įtvirtintas vienodumo reikalavimas, susijęs su teisingu Sąjungos teisės taikymu kiekvienu konkrečiu atveju, yra mitas. Atsižvelgiant į decentralizuotą ir išsklaidytą Sąjungos teismų sistemos pobūdį, geriausia, ką galima būtų pasiekti, yra pagrįstas Sąjungos teisės vienodas aiškinimas, bet ir šis vienodumas jau ir taip yra gana sunkus uždavinys. Kalbant apie vienodą taikymą ir vienodą rezultatą, atsakymas yra gana paprastas: „neįmanoma prarasti to, ko niekada neturėjai“¹⁴⁴.

V. Išvada

181. Rekomenduoju Teisingumo Teismui taip atsakyti į *Consiglio di Stato* (Valstybės Taryba, Italija) pateiktą pirmąjį prejudicinį klausimą:

Pagal SESV 267 straipsnio trečią pastraipą valstybės narės teismas, kurio sprendimas pagal nacionalinę teisę negali būti toliau apskundžiamas teismine tvarka, turi kreiptis į Teisingumo Teismą, jeigu, pirma, jo nagrinėjamoje byloje kyla bendras Sąjungos teisės aiškinimo klausimas, kuris gali būti, antra, pagrįstai aiškinamas daugiau nei vienu galimu būdu ir, trečia, nuspręsti, kaip aiškintina nagrinėjama Sąjungos teisė, neįmanoma remiantis esama Teisingumo Teismo jurisprudencija. Jei toks nacionalinis teismas, kuriame yra iškeltas Sąjungos teisės aiškinimo klausimas, nuspręstų nepateikti prašymo priimti prejudicinį sprendimą pagal minėtą nuostatą, jis privalėtų nurodyti tinkamus motyvus, siekdamas paaiškinti, kuri iš trijų sąlygų nėra įvykdyta ir kodėl.

¹⁴⁴ Walton, I. „The Complete Angler“, Gay & Bird, Londonas, 1901, V skyrius.